

“วิสาหกิจชุมชนบุญนิยม”: การก่อรูปชีวิต
ทางสังคมและกลยุทธ์ทางเศรษฐกิจของ
ขบวนการอโศก¹
“Boon-niyom Enterprise”: The Social Life
and Economic Strategies of Asoka

บัณฑิต ศิริรักษ์โสภณ²
Bundit Siriraksophon

¹ บทความนี้พัฒนาจากงานวิจัยภาคสนามซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ระดับบัณฑิตศึกษาของผู้เขียน (บัณฑิต ศิริรักษ์โสภณ, 2559) โดยได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากโครงการเมธีวิจัยอาวุโส สกว. ศาสตราจารย์ ดร. เสมอชัย พูลสุวรรณ (RTA5880010): “พระพุทธศาสนา นิกายเถรวาทในบริบทวัฒนธรรมเอเชียอาคเนย์ (คริสต์ศตวรรษที่ 11-ปัจจุบัน)” ผู้เขียนได้นำเสนอร่างบทความนี้ในเวทีประชุมวิชาการนานาชาติ The Consortium for Southeast Asian Studies in Asia (SEASIA) Conference “Unity in Diversity: Transgressive Southeast Asia”, Chulalongkorn University, Bangkok, Thailand, on December 16-17, 2017 ขอขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ ดร. เสมอชัย พูลสุวรรณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. นลินี ต้นธูนิติก และผู้ประเมินบทความของวารสาร*พัฒนาศาสตร์*ทั้ง 2 ท่าน ที่ชวนตั้งคำถาม พร้อมทั้งมอบคำวิจารณ์อันมีคุณค่า.

² มหาวิทยาลัยรามคำแหง คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

บทคัดย่อ

“อโศก” เป็นขบวนการพุทธศาสนาหนึ่งที่ก่อรูปขึ้นในสังคมไทย ในต้นทศวรรษ 2510 ขบวนการดังกล่าวปรากฏตัวตนและความเป็นองค์กร เอกเทศชัดเจน เมื่อผู้นำทางจิตวิญญาณของชาวอโศกคือสมณะโพธิรักษ์ ประกาศแยกตัวจากการปกครองของมหาเถรสมาคม เมื่อปี พ.ศ. 2518 “อโศก” ทำงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวทางของตัวเอง โดยอ้างอิง การปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้า ด้วยการก่อตั้งชุมชน อโศกขึ้นในที่ต่าง ๆ พร้อมกับขยายเครือข่ายสมาชิกหรือ “ญาติธรรม” ออก ไปอย่างกว้างขวาง ชุมชนและเครือข่ายดังกล่าวทำหน้าที่เป็นองค์กรผลิต ทางเศรษฐกิจภายใต้หลักปรัชญาที่ชาวอโศกเรียกว่า “บุญนิยม” บทความนี้ ผู้เขียนพยายามทำความเข้าใจพลวัตทางเศรษฐกิจของชาวอโศกผ่าน “วิสาหกิจชุมชนบุญนิยม” โดยแยกพิจารณาเป็น 3 ช่วงตามลำดับเวลา ได้แก่ ยุคก่อกำเนิด “อโศก” (พ.ศ. 2513-2530) ยุค “อโศก” สร้างสัมพันธ์กับสังคม ภายนอก (พ.ศ. 2531-2539) และ ยุค “อโศก” หลังห้วงวิกฤตเศรษฐกิจ ประเทศไทย (พ.ศ. 2540 - ปัจจุบัน) ผู้เขียนเสนอว่า “วิสาหกิจชุมชนบุญนิยม” เป็นตัวแบบเชิงอุดมคติของเศรษฐกิจที่อิงกับคุณค่าเชิงศีลธรรมในพุทธศาสนา และเป็นกลยุทธ์ที่ชาวอโศกปรับเปลี่ยนความหมายให้แก่เศรษฐกิจทุนนิยม สมัยใหม่ พร้อมทั้งจัดวางสถานะที่แน่นอนของตนเองในสังคมไทยในฐานะ ตัวแบบที่เข้มงวดสำหรับการผลิตในอุดมคติที่ทั้งพึ่งตัวเองและช่วยเหลือ ผู้อื่นไปพร้อม ๆ กัน

คำสำคัญ: ชุมชนศึกษา, พุทธศาสนาเถรวาท, ขบวนการอโศก, วิสาหกิจ ชุมชน, บุญนิยม

Abstract

“Asoka” first emerged, as a Buddhist movement in Thailand, in the early 1970s. In 1975, the organization, with Bodhiraksa as its leader and its members calling themselves “*Chao Asoka*”, declared independency from the Ecclesiastical Council of Thailand or *Mahathera-samakhom*. Attempting to establish an idealistic Buddhist community, the organization strives its members to adhere strictly to the self-defined “Buddha’s teachings and rules”, “*Dhamma-vinaya*”. As well working as a productive economic agency, “Asoka” has established the philosophy of “Boon-niyom”, an ideological framework of gaining benefits for others, which is investigated in this thesis. Its development is considered in three successive phases: the formation era (ca 1970-87), the connection of “Asoka” with outside communities (ca 1988-96) and “Asoka” after the Thailand’s Great Economic Depression (ca 1997-present). This article discusses *Boon-niyom* Enterprise based intensive fieldwork at Pathama-asoka, one of the Asoka’s major branches and economic production units in Central Thailand. It illustrates after the Thailand’s Economic Crisis in 1977 that a new opportunity was opened for “Asoka” to find its comfortable niche in the Thai society. “Asoka” presents itself, under such circumstance, as an idealistic model of economic production, emphasizing self-reliance and support of others.

Keywords: Community Studies, Theravada Buddhism, Asoka’s Social Movements, Community Enterprise, *Boon-niyom*

บทนำ

ในช่วงวิกฤติเศรษฐกิจทศวรรษ 2540 องค์การสหประชาชาติและธนาคารโลกได้ส่งเสียงเตือนว่านับจากทศวรรษนี้ไป ความยากจนหรือการขาดรายได้ในรูปแบบเงินจะเป็นปัญหาสำคัญที่ส่งผลกระทบต่ออย่างใหญ่หลวงในหลายประเทศโดยเฉพาะเศรษฐกิจในเอเชียอาคเนย์ แนวคิดวิสาหกิจชุมชนได้รับการนำเสนอว่าเป็นหนึ่งในเครื่องมือสำคัญที่ช่วยพัฒนาชุมชนโดยพุ่งเป้าไปที่กลุ่มประชากรยากจน (Peredo and Chrisman, 2006, p.309; ธนาคารโลก, 2543) ในกรณีของประเทศไทย วิสาหกิจชุมชนเป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นโดยสอดรับและตอบสนองต่อบริบทเศรษฐกิจการเมือง โดยก่อนหน้านี้นี้ คำว่า “ธุรกิจ” และ “อุตสาหกรรม” เป็นคำที่สื่อถึงวิถีจัดการทรัพยากรที่ถือเอากำไรสูงสุดเป็นเป้าหมาย ในขณะที่วิสาหกิจชุมชนเน้นพึ่งตัวเองในความหมายที่สมาชิกในชุมชนเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตและใช้ปัจจัยการผลิตนี้ทำให้เกิดรายได้ พร้อมไปกับการสร้างและดำรงขยายความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชน (ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ และ พิทยา ว่องกุล, 2545, น.38) กล่าวได้ว่าเศรษฐกิจชุมชนไม่ได้ปฏิเสธเรื่องการค้าหรือการแลกเปลี่ยนในตลาด หากสมาชิกในชุมชนหนึ่ง ๆ ผลิตได้พอเพียงก็จะอยู่ในสถานะ “ผู้กำหนด” (actor) ในโครงสร้างตลาดได้ ไม่ยอมให้ตลาดเป็นผู้กำหนดเพียงด้านเดียว ด้วยเหตุนี้ คำว่า “วิสาหกิจ” จึงเป็นคำที่กินความครอบคลุมทั้งความคิด ประสบการณ์ และการปฏิบัติหลายอย่าง

จากข้อมูลกองส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน กรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศว่าในเดือนธันวาคมปี พ.ศ. 2560 มีวิสาหกิจชุมชนที่จดทะเบียนในประเทศไทยทั้งสิ้น 85,609 แห่ง มีสมาชิกราว 1,474,254 คน (กองวิสาหกิจชุมชน, 2560) น่าสังเกตว่าในปัจจุบันเศรษฐกิจชุมชนได้รับการส่งเสริมและปรากฏหลายรูปแบบ เช่น หัตถกรรมพื้นบ้าน (ทรงศักดิ์ ศิริบุญจิตต์ และคณะ, 2544) กิจกรรมแปรรูปสินค้าทางการเกษตร (รัตนา ไตสกุล และคณะ,

2548, น.9-73) การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ (สุดแดน วิสุทธิลักษณ์ และคณะ, 2556) รวมทั้งยังเกิดวิสาหกิจที่ดำเนินภายใต้ระบบนิเวศที่หลากหลาย อาทิ วิสาหกิจชุมชนเชิงภูเขาบรรทัดในจังหวัดพัทลุง ที่ปรับเปลี่ยนจากการดำไร่ เลื่อนลอยมาสู่การทำสวนยางพาราและสวนผลไม้ (ยงยุทธ ชูแว่น, 2560, น.133-201) หรือเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านในภาคกลางที่ปรับตัวเข้าสู่เศรษฐกิจแบบเมือง (พอพันธ์ อุทยานนท์, 2546, น.384) ที่สำคัญวิสาหกิจชุมชนในหลายแห่งสำเร็จก้าวหน้าได้จากหลายเงื่อนไข โดยเฉพาะความร่วมมือจากคนในชุมชนและบทบาทของผู้นำหรือปราชญ์ชาวบ้าน (สุพัทธา รักษการศิลป์, 2558)

เศรษฐกิจชุมชนยังขยับเน้นภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยนำเอาสิ่งที่เป็นรากฐานดั้งเดิม ที่อาจหลงลืม ไม่อยู่ในความสำนึก หรือไม่ถูกให้คุณค่า นำกลับขึ้นมาฟื้นฟูอีกครั้งเพื่อตอบโต้กับสถานการณ์บางอย่างที่ถูกมองว่าเป็นแรงกดดันจากภายนอก (พัฒนา กิติอาษา, 2546; ปรีตดา เฉลิมเผ่า กอนันตกุล, 2548, น.13-18; ยุคติ มุกดาวิจิตร, 2548, น.37-43) งานเขียนและงานวิชาการของนักคิดโดยเฉพาะกลุ่มเศรษฐกิจชุมชน ได้เสนอความรู้ท้องถิ่นในฐานะที่เป็นเครื่องมืออันที่ช่วยตัดทอน ลดความเร็วต่อกระแสต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมไทย เช่น การพัฒนาแบบรวมศูนย์โดยรัฐ โลกาภิวัตน์ กลไกเศรษฐกิจทุนนิยม (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2544; เสรี พงศ์พิศ, 2548; ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ และพิทยา ว่องกุล, 2545) ทั้งนี้ หากพิจารณาเนื้อหางานศึกษาวิจัยในสังคมศาสตร์ไทยที่ว่าด้วยวิสาหกิจชุมชนแล้วพบว่ามีอยู่เป็นจำนวนมาก เท่าที่ผู้เขียนสำรวจองค์ความรู้ว่าด้วยวิสาหกิจชุมชนดูมีสถานะได้หลายประการ เช่น 1) ว่าด้วยองค์ความรู้ของชุมชนในการดำเนินวิสาหกิจ 2) วิธีการทำงาน/การสร้างการมีส่วนร่วมของสมาชิกในวิสาหกิจชุมชนบางแห่งที่ได้รับการยอมรับว่าประสบความสำเร็จและเป็นแบบอย่างให้กับวิสาหกิจแห่งอื่น 3) เป็นวาทกรรมที่เสริมพลังให้กับผู้คน ชุมชน และท้องถิ่น ให้สามารถ

ต่อรองกระแสความคิดจากภายนอกที่ดูเหมือนจะเป็นภัยคุกคามโดยเฉพาะทุนนิยมโลกาภิวัตน์ วิสาหกิจชุมชนดูเหมือนเป็นยาครอบจักรวาลที่สามารถแก้ปัญหาเศรษฐกิจชุมชนได้ในทุก ๆ ที่ น่าสังเกตว่าวาทะและถ้อยคำ เช่น ยั่งยืน บูรณาการ องค์กรวม ศักยภาพ การมีส่วนร่วม ชุมชนเข้มแข็ง เป็น คำสำคัญที่มักปรากฏอยู่ในงานวิจัยหลายชิ้น กระทั่งกลายเป็นคำตอบให้กับข้อเสนอของงานวิชาการ

ในกรณีของ “อโศก” ที่ผ่านมาเศรษฐกิจของชุมชนแห่งนี้ได้รับความสนใจจากนักเศรษฐศาสตร์บางกลุ่มในฐานะ “ตัวแบบ” ที่ประสบความสำเร็จทั้งการพัฒนาคนและสังคม (Kaewthep 2007; กนกศักดิ์ แก้วเทพ, 2544; 2549; 2550ก; 2550ข; 2551; อภิชัย พันธเสน และคณะ, 2549) ทั้งนี้ หากพิจารณาเศรษฐกิจชุมชนภายใต้บริบทของสังคมไทย พบว่ามีฐานคิดส่วนหนึ่งมาจากแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงและเศรษฐศาสตร์แนวพุทธหรือพุทธเศรษฐศาสตร์ นักเศรษฐศาสตร์ในแนวทางนี้เห็นว่าเศรษฐศาสตร์กระแสหลักหรือเศรษฐศาสตร์ตะวันตกมีจุดเน้นที่อรรถประโยชน์สูงสุด (utility maximization) เท่ากับการมีกิเลสให้มากที่สุดซึ่งเชื่อว่าเป็นสาเหตุสำคัญของปัญหาเศรษฐกิจในโลกปัจจุบัน พร้อมทั้งให้เหตุผลที่เศรษฐศาสตร์กระแสหลักไม่อาจแก้ปัญหาความยากจนได้เพราะไม่เน้นให้คนลด “กิเลส” โดยเฉพาะความต้องการบริโภคที่เหนือไปจากปัจจัยสี่ (พระเทพเวที, 2531; อภิชัย พันธเสน, 2547, น.540-542; วัชระ งามจิตรเจริญ, 2554, น.46)

อย่างไรก็ตาม นักสังคมศาสตร์ไทยส่วนหนึ่งเสนอให้ตั้งคำถามกับภาพเชิงอุดมคติของแนวคิดเศรษฐกิจที่เน้นพึ่งตัวเอง รวมถึงแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่เผยแพร่ผ่านสื่อมวลชนและองค์กรพัฒนาเอกชนบางกลุ่ม (สามชาย ศรีสันต์, 2552; เนตรดาว เถาถวิล, 2554; Sresunt, 2011) ซึ่งอาจลดทอนความซับซ้อนของปัญหาเศรษฐกิจที่ชุมชนแต่ละแห่งต้องเผชิญ ทั้งอาจทำให้เข้าใจว่าวิสาหกิจชุมชนเป็นคำตอบให้กับชุมชนทุกแห่ง ทั้งที่ในบางกรณี

แนวความคิดเศรษฐกิจชุมชนอาจก้าวไม่ทันเงื่อนไขและความเป็นจริง ภายใต้สถานการณ์ที่ผู้คนต่างผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจแบบทุนที่เชื่อมโยงทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับโลก (ชลิตา บัณฑุงค์ และอนุสรณ์ อนุณโณ, 2556; ชลิตา บัณฑุงค์, 2557; Bowie, 1992; Mills, 2008; Vandergeest, 2012) รวมทั้งเสนอให้พิจารณาชุมชนในฐานะกระบวนการสร้างและปรับเปลี่ยนความหมายเชิงสัญลักษณ์ (Cohen, pp.1993, 12-13) เพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อการขับเคลื่อนขบวนการของตัวเอง โดยเฉพาะ “ชุมชนแห่งอดีต” ที่สร้างความหมายบางลักษณะให้แก่ชุมชนซึ่งมีส่วนช่วยให้เห็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชน (จามะรี เรียงทอง 2560, น.201)

ในบทความนี้ ผู้เขียนพยายามทำความเข้าใจพลวัตทางเศรษฐกิจชุมชนของชาวอโคก โดยเฉพาะเงื่อนไขเชิงโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองไทยที่ทำให้วิสาหกิจชุมชนบุญนิยมเติบโตมาจนถึงปัจจุบัน พร้อมทั้งตั้งคำถามถึงการสร้างภาพแทนของชุมชนอโคกในเชิงอุดมคติในฐานะตัวแบบของวิสาหกิจชุมชน ข้อมูลประกอบการอภิปรายในบทความมาจากการวิจัยภาคสนามในชุมชนปฐมอโคก จังหวัดนครปฐม เป็นเวลา 14 เดือน ตั้งแต่เมษายน พ.ศ. 2558 - มิถุนายน พ.ศ. 2559³ ผู้เขียนเสนอว่ากลไกของวิสาหกิจชุมชนเป็นเครื่องมือสำคัญที่อโคกใช้ปรับตัวภายใต้โครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองไทยที่ผันผวนโดยเฉพาะในทศวรรษ 2540 ทั้งยังกล่าวได้ว่า “บุญนิยม” เป็นตัวแบบของเศรษฐกิจที่อิงตัวเองกับคุณค่าทางศีลธรรมในพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งเป็นกลยุทธ์ที่ชาวอโคกปรับเปลี่ยนและสร้างความหมายให้แก่ทุนนิยมสมัยใหม่ เพื่อให้ดำรงอยู่ในฐานะชุมชนนักปฏิบัติธรรมที่เคร่งครัด ในบทความแบ่งการนำเสนอออกเป็น 2 ส่วน ส่วนที่หนึ่ง ว่าด้วยพัฒนาการของขบวนการ

³ ในบทความนี้ ผู้เขียนอ้างถึงชื่อองค์กรและผู้ให้ข้อมูลชาวอโคก โดยอ้างตามชื่อจริงของทั้งองค์กรและบุคคลที่อนุญาตให้ผู้เขียนเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย.

“อโศก” โดยนำเสนอพัฒนาการของขบวนการอโศกในทศวรรษ 2510-2550 ที่สัมพันธ์กับเศรษฐกิจการเมืองไทย รวมทั้งความเปลี่ยนแปลงในภูมิทัศน์ของชุมชนอโศกทั้งในแง่องค์กรและโครงข่ายความสัมพันธ์โดยสังเขป ส่วนที่สอง ว่าด้วยวิสาหกิจชุมชนบุญนิยมและชีวิตประจำวันใน “ฐานงาน” ผู้เขียนแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของฐานงานทั้ง 16 แห่ง ที่ตั้งอยู่ในชุมชนปทุมอโศกและชีวิตทางสังคมของชาวอโศก⁴ ที่ใช้เวลาส่วนใหญ่ในแต่ละวันทำงานอยู่ในฐานงาน ผู้เขียนเลือก *ดินอุ้มดาว* หรือ ฐานขยะ เป็นตัวอย่างเพื่อแสดงให้เห็นวิธีการที่ชาวอโศกให้คุณค่าและความหมายกับการทำงาน รวมทั้งการใช้ “งาน” เป็นเครื่องมือกำจัดกิเลสที่เกิดขึ้นไปวันละเล็กละน้อยโดยมีเป้าหมายคือการเข้าถึงสภาวะนิพพาน

ส่วนที่หนึ่ง พลวัตของขบวนการ “อโศก”

ขบวนการอโศกผ่านกระบวนการเปลี่ยนแปลงในท่ามกลางบริบทเศรษฐกิจการเมืองไทยมายาวนานเกือบ 50 ปี ซึ่งพิจารณาพลวัตของอโศกได้เป็น 3 ยุค (บัณฑิต ศิริรักษ์โสภณ, 2559, น.28-69) ดังนี้:

ยุคก่อกำเนิด “อโศก” (พ.ศ. 2513-2530)

ภายหลังประกาศแยกตัวจากมหาเถรสมาคม ชาวอโศกได้ทำงานเผยแพร่พระพุทธศาสนาตามแนวทางของตนเอง โดยอ้างอิงหลักการปกครองตนเองจากพระธรรมวินัยเป็นหลัก ในแง่นี้ วัตรปฏิบัติที่ทำให้นักบวชอโศกแตกต่างจากนักบวชทั่วไป อาทิ การนุ่งห่มจีวรสีกรัก ไม่โกนคิ้ว ส่วนการปฏิบัติศีลนอกจาก 227 ข้อ ตามหลักการของสงฆ์แล้ว นักบวชอโศกยังฉันมังสวิรัต ละเว้นบริโภคเกินกว่าวันละ 1 มื้อ ละสิ่งเสพติดทุกชนิด รวมทั้งบุหรี่ปัญญา นันต์ฤๅ ละเว้นการนอนกลางวันระหว่าง 05.00 น. ถึง 18.00 น. ยกเว้น

⁴ “คนวัด” เป็นคำที่ใช้เรียกผู้ที่เข้ามาปฏิบัติธรรมอยู่ในชุมชนอโศก จนได้รับการรับรองสถานะให้เป็นสมาชิกชุมชน.

อาพาธ ยกเว้นการสวมรองเท้า เครื่องประดับตกแต่งเกินฐานะสมณะเพศ ไม่ใช้ยามและร่ม ละเว้นการมีเงินทอง นักบวชชาวอโศกยังปฏิเสธการประกอบพิธีกรรมสงฆ์ทั่วไป เช่น ไม่ทำน้ามนต์ ไม่รดน้ามนต์ ไม่ทำพระเครื่องบูชาและวัตถุมงคล ไม่ทำการบูชาด้วยไฟและน้ำเป็นสื่อ ในหลายครั้งวัตรปฏิบัติเหล่านี้ยังไม่เป็นที่รับรู้ของคนทั่วไป การพยายามสร้างสังคมพุทธในอุดมคติตลอดจนวัตรปฏิบัติที่แตกต่างจากพุทธศาสนิกชนทั่วไป ทำให้คนส่วนใหญ่มองว่าอโศกเป็นขบวนการที่มีเป้าหมายต่อต้านโครงสร้างสังคม โดยเฉพาะอาจเป็นอันตรายต่อสถาบันพระพุทธรศาสนาที่มีสถานะถูกต้องตามกฎหมาย (คณะทำงานปกาสนียกรรม, 2532) ท้ายที่สุดมหาเถรสมาคมได้มีคำสั่งให้สิกพระโพธิรักษ์ข้อหาขัดคำสั่งมหาเถรสมาคมที่ให้สละเพศบรรพชิตและความผิดฐานอุปสมบทให้ผู้อื่นโดยไม่ได้รับการแต่งตั้งเป็นพระอุปัชฌาย์ รวมถึงข้อหาแต่งกายเลียนแบบพระภิกษุสงฆ์ นักบวชอโศกได้เปลี่ยนมาห่มจีวรสีกรัก รวมทั้งเปลี่ยนคำเรียกจาก “พระ” เป็น “สมณะ”

ยุค “อโศก” สร้างสัมพันธ์กับสังคมภายนอก (พ.ศ. 2531-2539)

ในช่วงทศวรรษ 2530 เป็นยุคที่อโศกพยายามสร้างสัมพันธ์กับสังคมภายนอกมากขึ้น รวมทั้งขยายเครือข่ายของชุมชนชาวอโศกไปทั่วประเทศไทย นอกจากชุมชนศูนย์กลางที่ชาวอโศกเรียกว่า “ราชธานีอโศก” ที่จังหวัดอุบลราชธานีแล้ว เครือข่ายของ “ญาติธรรม” ค่อย ๆ เพิ่มขึ้นในหลายจังหวัด และมีการจัดตั้งองค์กรต่าง ๆ เพื่อรองรับกิจกรรมของชุมชนและญาติธรรม ตั้งแต่องานด้านเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา การประชาสัมพันธ์ เช่น มูลนิธิธรรมสันติ (พ.ศ. 2520) สมาคมผู้ปฏิบัติธรรม (พ.ศ. 2527) กองทัพอธรรมมูลนิธิ (พ.ศ. 2527) ชมรมมังสวิรัตติ (พ.ศ. 2527) ในเวลานั้น กลุ่มญาติธรรมได้รวมตัวกันสร้างชุมชนขึ้นในหลายแห่ง โดยแต่ละชุมชนก่อร่างสร้างตัวมาด้วยหยาดเหงื่อแรงกายของผู้ศรัทธาที่มุ่งมั่นจะสร้างชุมชนสำหรับ “นัก

ปฏิบัติธรรม” กล่าวได้ว่าการทำงานหนักเป็นสิ่งที่ชาวอโศกให้คุณค่ามาอย่างคงเส้นคงวา ผลลัพธ์ปรากฏว่าองค์กรในเครือข่ายชาวอโศกค่อย ๆ เกิดขึ้นอย่างช้า ๆ รวมทั้งขยายช่องทางให้ผู้เข้ามาร่วมกิจกรรมในชุมชนโดยเปิดโอกาสให้คนทั่วไปสามารถลองเข้าไปมาปฏิบัติธรรมได้

คำว่า “บุญนิยม” ได้รับการบัญญัติขึ้นในต้นทศวรรษ 2530 ในช่วงเวลานั้นมหาเถรสมาคมมีคำสั่งให้เลิกพระโพธิธำมรงค์และนักบวชอโศกทั้งหมด และในช่วงที่เศรษฐกิจของไทยกำลังเติบโต แนวคิดบุญนิยมในช่วงแรกถูกนำมาใช้ในกิจการทางเศรษฐกิจ ด้วยการสื่อสารพุ่งเป้าไปที่กลุ่มญาติธรรมให้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของอโศกด้วยด้วยการมอบแรงงานของตัวเองโดยมุ่งประโยชน์ต่อผู้อื่น ปฐมอโศกที่ดูเป็นชุมชนที่ผู้คนปฏิบัติศีลอย่างเคร่งครัดค่อย ๆ เชื่อมต่อตัวเองกับสังคมในวงกว้าง รวมถึงพยายามสร้างพื้นที่ทางสังคมผ่านการจัด**โรงเรียนบุญ** ทำกิจกรรมสาธารณประโยชน์โดยเฉพาะการดำเนินวิสาหกิจชุมชน

“อโศก” หลังห้วงวิกฤตเศรษฐกิจประเทศไทย (พ.ศ. 2540-ปัจจุบัน)

กล่าวได้ว่าโครงสร้างทางเศรษฐกิจในช่วงต้นทศวรรษ 2540 เป็นเงื่อนไขที่นำมาสู่ความเปลี่ยนแปลงในขบวนการอโศกอย่างมีนัยสำคัญ เศรษฐกิจไทยเติบโตในอัตราสูงนับตั้งแต่ทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา จากการที่ธนาคารแห่งประเทศไทยดำเนินนโยบายการเงินเสรีในปี พ.ศ. 2533 (รังสรรค์ ธาระพรพันธุ์, 2542, น.52) ส่งผลให้ประเทศไทยมีกิจกรรมการค้าและการเงินระหว่างประเทศสูงขึ้น ขณะเดียวกันก็ต้องเผชิญกับภาวะการแข่งขันทางการค้าที่รุนแรงขึ้นอย่างเลี่ยงไม่ได้ นักเศรษฐศาสตร์ชี้ว่าการค้าระหว่างประเทศโดยรวมมีสัดส่วนเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 10 ของจีดีพีเมื่อทศวรรษ 2510 เป็นร้อยละ 120 เมื่อ พ.ศ. 2543 เงินลงทุนจากต่างประเทศจากเพียงร้อยละ 1 ของจีดีพี เพิ่มขึ้นเป็นมากกว่าร้อยละ 10 ในช่วงเวลาเดียวกัน นักท่องเที่ยว

ต่างชาติเพิ่มขึ้นจากไม่กี่พันคนเป็น 12 ล้านคน ข้อมูลข่าวสาร ความคิดและ
คุณค่าใหม่ๆ ได้ทะลักเข้าสู่สังคมไทยผ่านสื่อดาวเทียม ทีวีดิจิทัล ภาพยนตร์
และอินเทอร์เน็ต (คริส เบเคอร์ และ ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2542, น.300-301)

อย่างไรก็ดี สภาวะเศรษฐกิจถดถอยเริ่มก่อตัวมาตั้งแต่ปี พ.ศ.
2539 เงื่อนไขหนึ่งมาจากความรู้เสถียรภาพในสังคมเศรษฐกิจโลกซึ่งส่ง
อิทธิพลต่อประเทศไทยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยเฉพาะการค้าและการเงิน
ระหว่างประเทศที่ได้เคลื่อนย้ายเงินทุนออกระหว่างประเทศ เป็นเหตุสำคัญ
ที่สั่นคลอนเสถียรภาพของระบบเศรษฐกิจไทยอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน
ด้วยเหตุที่ระบบเศรษฐกิจไทยเป็นเศรษฐกิจขนาดเล็กในสังคมเศรษฐกิจโลก
มีผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศไม่ถึงร้อยละ 1 ของผลิตภัณฑ์มวลรวม
โลก (World GDP) ความเสียหายที่เกิดขึ้นคาดว่ามียุทธศาสตร์ประมาณ 5 ล้าน
ล้านบาท (รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์, 2542, น.70) วิกฤตการณ์ทางการเงินใน
เอเชียหรือวิกฤติต้มยำกุ้งได้ส่งผลกระทบหลายประเทศ ในเดือนกรกฎาคม
พ.ศ. 2540 รัฐบาลไทยจึงต้องขอความช่วยเหลือทางวิชาการและการเงิน
จากไอเอ็มเอฟ พร้อมทั้งปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์การพัฒนาโดยขอให้
ประชาชนลดการใช้จ่ายที่เกินตัวพร้อม ส่งเสริมการออม ที่สำคัญคือส่งเสริม
ให้ประชาชนหันมาพึ่งตัวเองมากขึ้นตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ในวัน
เฉลิมพระชนมพรรษาในปี พ.ศ. 2541 พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหา
ภูมิพลอดุลยเดชได้มีพระราชดำรัสแก่ชาวไทย ทรงเน้นย้ำถึงแนวคิดเศรษฐกิจ
พอเพียงเพื่อให้ประเทศไทยรอดพ้นจากวิกฤติเศรษฐกิจ

เข้าใจ “วิสาหกิจชุมชนบุญนิยม” ผ่านโครงสร้างเศรษฐกิจ การเมืองไทย

ในปี พ.ศ. 2541 รัฐบาลได้มีกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม⁵ โดยมุ่งส่งเสริมสร้างศักยภาพชุมชน สร้างทุนทางสังคมเพื่อหวังให้ชุมชนพึ่งตัวเองได้ท่ามกลางวิกฤติเศรษฐกิจฟองสบู่ รัฐบาลได้เสนองินก้อนหนึ่งให้ชาวอโคกมาดำเนินโครงการชุมชนกู่วิกฤติชาติ เงินก้อนนี้ทำให้เกิดข้อถกเถียงขึ้นในหมู่ชาวอโคก มีทั้งเสียงที่เห็นด้วยและคัดค้าน บางคนกลัวว่าการรับเงินทุนอาจทำให้อโคกสูญเสียภาพของการเป็นชุมชนพึ่งตัวเอง บ้างเกรงว่าอาจมีผู้นำไปขยายผลได้ว่าที่ชุมชนอโคกเข้มแข็งได้ก็เพราะเงินช่วยเหลือจากองค์กรภายนอก ประธานชุมชนปฐมอโคกคนปัจจุบันเล่าว่า “ที่จริงเราไม่ได้ขาดเงิน ที่เราขาดคือคนที่จะมาทำงานเพื่อเสียสละ จึงอยากให้เราทำตามประสาเราดีกว่ารับทุนจาก SIF และผมไม่เห็นด้วยที่รัฐบาลทุ่มเงินหรือใครก็แล้วแต่หยิบยื่นโอกาสในเชิงสงเคราะห์แล้วทำให้เขารู้สึกด้อยความเป็นมนุษย์” (ทิวเมฆ นาวาบุญนิยม, สัมภาษณ์ 2 พฤษภาคม 2559)

อย่างไรก็ตาม เสียงส่วนใหญ่เห็นว่าชุมชนอโคกใช้ทุนก้อนนี้ให้เป็นประโยชน์ได้ด้วยการนำมาสร้าง *ศูนย์เรียนรู้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง* โดยระหว่างปี พ.ศ. 2543-2545 ได้รับทุนสนับสนุนจากกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม ราว 16 ล้านบาท ต่อมาระหว่างปี พ.ศ. 2544-2547 ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) ได้ร่วมมือกับชุมชนอโคกจัดทำโครงการพัฒนาศักยภาพและคุณภาพชีวิตเกษตรกร โดยสนับสนุนงบประมาณไม่ต่ำกว่า 50 ล้านบาท ให้เครือข่ายชุมชนอโคกทั่วประเทศทำหน้าที่เป็นศูนย์อบรมการใช้ชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง กลุ่มเป้าหมายหลัก

⁵ หรือเรียกโดยย่อว่า กองทุนชุมชน (SIF: Social Investment Fund) งบประมาณกองทุนนี้มาจากเงินกู้ของธนาคารโลก (World Bank) 120 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ หรือราว 4,800 ล้านบาท.

คือเกษตรกรที่เป็นลูกหนี้ของ ธ.ก.ส. ที่ไม่สามารถชำระหนี้ได้จะได้รับคัดเลือกให้เข้าร่วมโครงการนี้โดยเน้นฝึกอบรมรุ่นละ 5 วัน 4 คืน จำนวนผู้เข้ารับการอบรมปีละไม่น้อยกว่า 30 รุ่น รุ่นละประมาณ 100 คน โครงการสำคัญที่ตามมาในช่วงปี พ.ศ. 2546-2550 สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ได้มอบงบประมาณให้แก่ชุมชนอโคกไม่ต่ำกว่า 50 ล้านบาท เพื่อจัดทำโครงการ *พลังกู้ฟ้าดิน ประชาเป็นสุข* มีผู้เข้าร่วมกิจกรรมนี้ราว 5,300 คน และยังเกิดโครงการอบรมโดยพุ่งเป้าที่กลุ่มเกษตรกรและผู้นำชุมชนอีกหลายโครงการ

การได้รับทุนสนับสนุนจากองค์กรภายนอกยังทำให้เกิดการรวมกลุ่มของชาวอโคกในนาม *ศูนย์การเรียนรู้กสิกรรมไร้สารพิษ* ไม่ต่ำกว่า 30 แห่งทั่วประเทศ โดยสนับสนุนกลุ่มญาติธรรมที่กระจายอยู่ในหลายพื้นที่ให้เข้ามามีส่วนร่วมจัดสร้างศูนย์การเรียนรู้ฯ นี้ โดยจัดหาสถานที่ ประชาสัมพันธ์ให้คนมาอบรม เลขาการเครือข่ายกสิกรรมไร้สารพิษเล่าถึงที่มาที่ไปว่า “ชีวิตของชาวอโคกคือการทำกสิกรรม เราเห็นว่าตัวเกษตรกรทั่วไปมีหนี้ครัวเรือนค่อนข้างเยอะแล้วมีปัญหาที่จะชำระหนี้ เงินจะจ่ายดอกเบี้ยยังไม่มี เงินต้นก็พอกพูนขึ้นเรื่อย ๆ โครงการพักชำระหนี้ที่ชาวอโคกช่วยวางแผนนโยบายคือการหยุดดอกเบี้ยไว้ แต่ไม่ใช่แค่หยุดดอกเบี้ยเฉย ๆ ต้องเอาคนมาอบรมเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ... โครงการของหน่วยงานอื่นที่ทำมักจะอบรมสร้างอาชีพใหม่ให้กับคน แต่ปรากฏว่าพอคนมีเงินมากขึ้นก็ใช้มากขึ้น ไม่เก็บไว้บางคนมีหนี้หนักกว่าเดิม แต่เกษตรกรคนไหนมาอบรมกับเรา เราจะให้เลิกอบายมุขให้ได้ก่อน เลิกกินเหล้า เลิกเล่นหวย เลิกเล่นการพนันให้ได้ ถึงค่อยสอนให้คนรู้จักทำอาชีพเสริม การทำเกษตรไร้สารพิษของอโคกเน้นให้คนปลูกในสิ่งที่กิน กินในสิ่งที่ปลูก ทำของในชีวิตประจำวันใช้เอง ทำแชมพูใช้เอง ทำสบู่ใช้เอง” (เทวินทร์, สัมภาษณ์ 14 กรกฎาคม 2559)

นอกจากบทบาททางสังคมของอโศกที่เพิ่มขึ้นแล้ว เศรษฐกิจของชาวอโศกยังเติบโตสวนทางกับภาวะเศรษฐกิจในประเทศที่ซบเซา สถิติผลการดำเนินงานของ บริษัท พลังบุญ จำกัด⁶ จากปี พ.ศ. 2539 ที่มียอดขายสินค้า 9.4 ล้านบาท เพิ่มขึ้นเป็น 34.9 ล้านบาทในปี พ.ศ. 2540 (ไม่ปรากฏผู้แต่ง, ม.ป.ป., 40) ในภาพรวมร้านค้าของชุมชนอโศกหลายแห่งมียอดขายสินค้าสูงขึ้น ถึงขนาดว่าโรงสีของชาวปฐมอโศกผลิตข้าวกล้องส่งให้ลูกค้าไม่ทันจนต้องรับซื้อข้าวจากโรงสีอื่น ข้าวที่รับซื้อมาถูกตรวจสอบภายหลังพบว่ามีส่วนเคมีปนเปื้อน สมณะโพธิรักษ์จึงเรียกชาวชุมชนมาประชุมพร้อมทั้งอ่านนโยบาย “ถ้าเราไปเอาสินค้าที่ไม่ปลอดภัยพิษมาขายอย่างนี้ก็ไม่ซื้อด้วย ผิดหลักการบุญนิยมแล้ว เราจะเป็นร้านตัวอย่างของการขายสินค้าไร้สารพิษ ปลอดภัย 100% ไม่มีไม่ขาย” (สมณะโพธิรักษ์, สัมภาษณ์ 13 เมษายน 2559) ส่วนหนึ่งของทุน SIF ยังถูกนำมาใช้พัฒนารูานงานในชุมชนเพื่อให้ผลิตสินค้าได้ในขนาดที่ใหญ่รองรับการผลิตในแบบอุตสาหกรรม อาทิ ปู่อินทรีย์ ยา เครื่องอุปโภคบริโภค เมื่อสินค้าในวิสาหกิจบุญนิยมเริ่มเป็นที่นิยม สมณะโพธิรักษ์จึงได้ประกาศตั้ง “หน่วยตรวจสอบสิ่งผลิตของชาวอโศก” หรือเรียกสั้น ๆ ว่า “ตอ.” ขึ้นในปี พ.ศ. 2542 หน้าที่หลักของ ตอ. คือหาวิธีทำให้สินค้าของชาวอโศกได้มาตรฐานของสังคมภายนอกโดยมีผู้ตรวจคุณภาพสินค้าออกเป็นหลายด้าน อาทิ ยาสมุนไพร ธัญพืช อาหารแปรรูป อาหารปรุงสำเร็จ เครื่องดื่ม แชมพู น้ำยาทำความสะอาด ฯลฯ อย่างไรก็ตามสภาพเศรษฐกิจของชาวอโศกที่เติบโตขึ้นได้นำมาสู่การต่อรอยระหว่งการดำเนินเศรษฐกิจชุมชนที่เน้นผลิตเพื่อยังชีพ หรือ การผลิตเพื่อการค้า ในเวลา

⁶ เป็นองค์กรธุรกิจบุญนิยมองค์กรแรกของชาวอโศก ก่อตั้งอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2530 บริษัทเกิดจากการระดมเงินออมของสมาชิกสมาคมผู้ปฏิบัติธรรมด้วยทุนจดทะเบียน 5 ล้านบาท เฉพาะสมาชิกของบริษัทเท่านั้นที่มีสิทธิ์ถือหุ้น พลังบุญทำหน้าที่เป็นบริษัทแม่ที่ผลิตและจำหน่ายสินค้าของชาวอโศก รวมทั้งสินค้าจากวิสาหกิจชุมชนทั่วประเทศ.

นั้นสมณะโพธิรักษ์ได้ให้แนวทางว่าชาวอโศกทำงานด้วยความสมัครใจ ไม่มีเงินเดือน ชาวอโศกจึงไม่อาจผลิตสินค้าตามความต้องการของตลาด (ปลุกขวัณ, สัมภาษณ์ 15 มกราคม 2559)

กล่าวได้ว่า ด้วยโครงสร้างของระบบเศรษฐกิจที่เปราะบางในปี พ.ศ. 2540 เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ช่วยให้วิถีชีวิตทางเศรษฐกิจของชาวอโศกโดดเด่นขึ้น ปฐมอโศกรวมทั้งชุมชนอโศกอีกหลายแห่งจากเดิมที่เป็นเพียง “ชุมชนนักปฏิบัติธรรม” ได้เพิ่มอีกบทบาทหนึ่งคือการเป็น “ศูนย์เรียนรู้” วิถีชีวิตที่เน้นพึ่งตัวเองของชาวอโศกได้รับการนำเสนอว่าเป็นทางออกให้กับชุมชนอีกหลายแห่งได้ ในแง่นี้ชุมชนอโศกได้สร้างวิถีเชื่อมต่อกับผู้อื่นและสังคมภายนอกผ่านการทำงานขององค์กร มูลนิธิ และเครือข่ายญาติธรรม รวมทั้งสรรสร้างวิถีชีวิตใหม่ๆ ขึ้นมาเป็นทางเลือกให้แก่สังคม อาทิ การทานมังสวิวัต การแพทย์ทางเลือกตามแนวทางแพทย์วิถีธรรม การทำเกษตรไร้สารพิษ กิจกรรมของชาวอโศกจึงมุ่งหวังสร้างค่านิยมใหม่และยกระดับสังคม

ส่วนที่สอง วิสาหกิจชุมชนบุญนิยมและชีวิตประจำวันใน “ฐานงาน”

จากการสำรวจของผู้เขียนในปี พ.ศ. 2559 สามารถประมาณจำนวนสมาชิกที่อยู่ประจำในชุมชนอโศกทั้งหมดได้ราว 1,300 คน กระจายอยู่ในชุมชนอโศก 18 แห่งทั่วประเทศไทย ชาวอโศกแบ่งสถานะของชุมชนออกเป็น 3 ระดับ ได้แก่ 1) พุทธสถาน 2) สังฆสถาน และ 3) อาวาสสถาน รวมถึงชุมชนในเครือข่ายที่ยังไม่ได้รับการเลื่อนสถานะจากหมูกุ่ม พุทธสถานและสังฆสถานเป็นชุมชนชาวอโศกที่ประกอบด้วยชุมชนนักบวช ชุมชนฆราวาส และโรงเรียนสัมมาสิกขา ตั้งอยู่ในพื้นที่เดียวกัน ส่วนอวาสสถานเป็นชุมชนของชาวอโศกที่มีเพียงญาติธรรมอยู่รวมเป็นชุมชนตามแนวทางที่สมณะโพธิรักษ์วางไว้ โดยยังไม่มึ้นักบวชพำนักอยู่ประจำ อวาสสถานทั้งเก้าแห่งที่มีอยู่ในปัจจุบันเพิ่งได้รับการก่อตั้งในช่วงหลังวิกฤติเศรษฐกิจ พ.ศ. 2540 มีจำนวนสมาชิกในแต่ละชุมชนตั้งแต่ 2-20 คน

ปฐมอโศกมีความสำคัญในแง่ที่เป็นพุทธสถานแห่งแรกของชาวอโศกและเป็นชุมชนที่มีบทบาททางเศรษฐกิจสูงที่สุดในระดับชีวิตประจำวัน ทั้งชาวชุมชน นักบวช และนักเรียน ต่างต้องมี “งานทำ” ส่วนใหญ่งานจะถูกบรรจุอยู่ใน “ฐานงาน” คนวัดเกินครึ่งของชุมชนมีฐานงานประจำ ในขณะที่คนวัดอีกส่วนหนึ่งเลือกที่จะทำงานโดยไม่ประจำที่ฐานเป็นการเฉพาะ คนวัดกลุ่มนี้จะหมุนเวียนไปทำงานในหลาย ๆ ฐาน หรือทำงานทั่วไปที่ไม่ได้ถูกจัดให้มีสถานะเป็นฐานงาน เช่น สอนหนังสือ กวาดใบไม้ ขับรถ ส่งของ ฯลฯ ด้วยเหตุนี้ทั้งนักบวช คนวัด และนักเรียน จึงมีสถานะเป็นแรงงานอิสระ (free labour) ที่หมุนเวียนไปทำงานตามฐานงานได้ ระวังที่เก็บข้อมูลภาคสนามแรก ๆ ผู้เขียนได้รับมอบหมายให้ทำงานทั่วไป อาทิ รดน้ำต้นไม้ ช่วยงานในโรงครัว กระทั่งได้ขอเข้าไปทำงานในฐานช่างและหมุนเวียนไปอีกหลายฐานงาน *“การทำงานคือการปฏิบัติธรรม”* ผู้เขียนมักได้ยินประโยคนี้จากชาวอโศกเสมอ กระทั่งเมื่อสังเกตในชีวิตประจำวันพบว่าชาวอโศกใช้เวลาส่วนใหญ่ในแต่ละวันอยู่ในฐานงาน ที่สำคัญเงื่อนไขของการได้รับพิจารณาให้เป็นสมาชิกในชุมชน ต้องเข้ามาพักอาศัยอยู่และมีฐานงานประจำตั้งแต่ 6 เดือนขึ้นไป การทำงานจึงเป็นหนึ่งใน “โจทย์” สำคัญที่ชาวอโศกแต่ละคนต้องเผชิญ

พัฒนาการของ “ฐานงาน”

หลังจากที่ชาวอโศกร่วมไม่ร่วมมือสร้างชุมชนจนเกิดเป็นโครงการปฐมอโศกในปี พ.ศ. 2527 ชาวปฐมอโศกได้ช่วยกันตั้ง *กองทุนปัจจัย 4* ที่รับบริจาคเงินจากเฉพาะจากญาติธรรม นอกจากเงินในกองทุนฯ นี้จะนำไปใช้สร้างที่พักอาศัยในช่วงเริ่มต้นแล้วยังนำไปเป็นทุนในกิจการศาลา สหกรณ์ และโรงครัวกลาง ปัจจุบันในปฐมอโศกมีฐานงาน 16 ฐาน ทุก ๆ ฐานงานเริ่มก่อร่างสร้างตัวจากการรวมกลุ่มของคนวัดเพียงไม่กี่คนที่ผลิตสิ่งของเพื่อตอบสนองความต้องการปัจจัย 4 ของคนในชุมชน จากนั้นค่อย ๆ พัฒนาเป็นฐานงานในที่สุด เมื่อใช้รายได้ที่เป็นตัวเงินเป็นเกณฑ์จะแบ่งฐานงานออก

ได้ 2 ประเภท ได้แก่ 1) สถานงานไม่มีรายรับ เช่น สถานช่างซ่อมบำรุง สถานไฟฟ้า-ประปา สถานภราภีบาล 2) สถานงานมีรายรับ เช่น ศาลาค้า ดินอุ้มดาว สถานชวนขึ้น โรงแกมพู โรงปุ๋ย ซึ่งการเบิกจ่ายงบประมาณอยู่ภายใต้การดูแลของฝ่ายการเงิน แม้ว่าคนที่ทำงานอยู่ในสถานส่วนใหญ่จะเป็นชาวชุมชนอโศก แต่บางสถานงานกลับต้องจ้างแรงงานจากภายนอกมาช่วยในการผลิตสินค้า (ดู-ตารางที่ 1) โดยอธิบายพัฒนาการของสถานงานอย่างสังเขปดังนี้:

ตารางที่ 1 สถานงานและจำนวนคนในสถานงาน (ข้อมูลจากการสำรวจของผู้เขียน; ธันวาคม พ.ศ. 2559)

สถานงาน	คนวัด (คน)	นักเรียน (คน)	แรงงานจ้าง (คน)
(1) ศาลาค้า 1 – ศาลาค้า 2 – ร้านปฐมนุญนิยม	8	7	-
(2) ชวนกิน	1	3	-
(3) สถานเชื้อดี	2	5	-
(4) สถานภลาภีบาล	5	-	-
(5) โรงแกมพู	3	4	-
(6) สถานไฟฟ้า-ประปา	1	3	-
(7) สถานสื่อสารนุญนิยม	12	2	-
(8) สถานช่าง หรือ สถานช่างซ่อมบำรุง	2	-	-
(9) ศูนย์เจาะวิจัยสมุนไพรไทย	4	-	18
(10) สถานกลด	1	2	-
(11) สถานกิจกรรมไร้สารพิษ	12	39	-
(12) โรงปุ๋ย	10	-	25
(13) ร้านอาหารมังสวิวัตินุญอโศก (มรรฐ.)	6	6	-
(14) สถานตัดเย็บเสื้อผ้า	1	-	-
(15) ดินอุ้มดาว (สถานขยะ)	8	-	-
(16) ฝ่ายการเงิน	4	-	-
รวม	80	71	43

ศาลาค้า 1 - ศาลาค้า 2 - ร้านปฐมบุญนิยม มีจุดเริ่มต้นจากสมาชิกชุมชนปฐมอโศกสนใจการทำลดอณูมีเนียมไว้ให้นักบวชและชาวชุมชนใช้ จึงขอเบิกเงินจากกองทุนฯ ไปซื้อวัสดุมาทำกลด เมื่อผลิตสินค้าออกมาก็มีคนภายนอกที่สนใจมาขอสั่งซื้อกลดจาก “สหกรณ์” แต่สหกรณ์ไม่มีระบบซื้อ-ขาย มีแค่เพียงการแบ่งปัน ด้วยการนำของเหลือใช้มาวางไว้ที่สหกรณ์และอนุญาตให้สมาชิกชุมชนมาหยิบไปใช้ได้โดยไม่เสียเงิน ต่อมาสมาชิกปฐมอโศกได้ประชุมและเห็นตรงกันว่าควรสร้างร้านค้าในปฐมอโศกเพื่อรองรับการซื้อ-ขายสินค้า “ศาลาค้า” จึงเกิดขึ้นด้วยการหยิบยืมเงินลงทุนก้อนแรกจากกองทุนฯ รวบรวม 20,000 บาท โดยนำเงินไปซื้อสินค้าเข้ามาขายในร้าน ในช่วงเวลานั้นสมาชิกที่นำเงินมาฝากไว้กับกองทุนฯ มาจากญาติธรรมที่ทำงานราชการ รัฐวิสาหกิจ และเอกชน บุคคลเหล่านี้ทยอยลาออกจากงานและมาเป็นสมาชิกชุมชน เมื่อมีคนวัดที่พอใจกับการทำงานโดยไม่มีค่าตอบแทนเพิ่มมากขึ้น เงินในกองทุนฯ เริ่มร่อยหรอลงเพราะรายจ่ายที่ต้องนำมาพัฒนาชุมชนที่เพิ่มขึ้นซึ่งเป็นอีกแรงกดดันหนึ่งที่ทำให้ต้องค้าขาย

ศาลาค้าที่ตั้งอยู่บนพื้นที่ 1 ไร่ ค่อย ๆ เปลี่ยนจากกระท่อมไม้ไผ่มาจากกระทั่งปัจจุบันขยายออกเป็น 3 ร้าน ก่อสร้างเป็นอาคารปูนซีเมนต์ถาวรชั้นเดียว จากคนทำงานในร้าน 2-4 คน เพิ่มเป็น 8-10 คน ปัจจุบันศาลาค้า 1 เน้นขายสินค้าทั่วไป ส่วนศาลาค้า 2 เน้นขายสินค้าปลีกที่ผลิตขึ้นจากฐานงานทั้งในชุมชนปฐมอโศกและชุมชนในเครือข่าย เช่น แชมพู น้ำยาล้างจาน ข้าวสาร ผ้าทอ ขนม ยาสมุนไพร ธัญพืชแปรรูป ฯลฯ นอกจากนั้นยังนำสินค้าโอท็อป สินค้าจากโครงการพระราชดำริ รวมทั้งสินค้าในธุรกิจของญาติธรรมเข้ามาวางจำหน่าย ส่วนร้านใหม่ที่เพิ่งก่อสร้างเสร็จคือร้าน **ปฐมบุญนิยม** เน้นขายส่งเฉพาะสินค้าที่ผลิตโดยเครือข่ายของชาวอโศก กฎเหล็กที่สำคัญในการค้าขายของชาวอโศกคือต้องไม่ขายสินค้าเงินเชื่อ และต้องไม่ใช้การค้าขายตามที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสห้ามไว้ 5 ประการ หรือ

“มิชฌาวณิซชา 5” ได้แก่ ไม่ขายอาวุธ ไม่ขายสัตว์เป็น ไม่ขายเนื้อสัตว์ ไม่ขายยาพิษ และ ไม่ขายสิ่งของมอมเมา

ฐานชวณิกิน ผลิตอาหารแปรรูปส่งขายที่ศาลาค้า 2 อาหารแปรรูปที่ทำขาย อาทิ น้ำพริก โปรตีนสามรส ถั่วทอด ซาลาเปา ไอศกรีม พิซซามังสวิริติ ฯลฯ วัตถุประสงค์ที่นำมาทำอาหารแปรรูปคือพิซซัฟักที่เหลือนอกจากชุมชนและพิซซัฟักปลอดสารพิษที่ปลูกที่ทุ่งนา ทุกเช้านักเรียนในฐานชวณิกินจะเดินไปดูที่ศาลาค้าว่ามีสินค้าอาหารแปรรูปของฐานว่ามีเหลืออยู่มากน้อยแค่ไหน และกลับมาวางแผนกับครูว่าจะผลิตอาหารแปรรูปอะไรกันในวันนั้น ที่จริงการขายขนมหวานเป็นเรื่องที่สมณะโพธิรักษ์และคณะครูเห็นไม่ตรงกัน คณะครูเห็นว่านักเรียนชอบทำขนม พอทำขายแล้วก็มีคนอุดหนุนดี แต่สมณะโพธิรักษ์วิจารณ์ว่า “เป็นการขยายกิเลสให้เพิ่มขึ้น ขนมหวานอาจทำให้ทั้งกิเลสทั้งของครูและนักเรียนเจริญอกงามไปพร้อม ๆ กันก็ได้” ภายหลังนักเรียนประนีประนอมด้วยการทำขนมขายให้น้อยลง

ร้านอาหารมังสวิริติ (มรรฐ.) นอกจากเป็นฐานงานหนึ่งในปฐมอโศก ยังเป็นร้านอาหารภายใต้ชมรมมังสวิริติแห่งประเทศไทย บรรยากาศภายในร้านจะมีผู้คนแวะเวียนเข้ามาซื้อหาอาหารสดและแห้งตลอดทั้งวัน ในแต่ละวันที่ร้านจะทำอาหารเกือบ 10 ชนิด และจะเพิ่มเกือบ 20 ชนิดในช่วงเทศกาลกินเจ ร้านอาหารมังสวิริติของชาวอโศกทุกแห่งจะจัดโครงการ “ศูนย์บาทก็ทานได้” ซึ่งทุกคนเดินเข้ามากินอาหารที่นี่ได้ฟรีในทุก ๆ วัน ชาวอโศกหลายคนเห็นตรงกันว่าร้านมังสวิริติเป็นเหมือน “แบบฝึกหัด” สำหรับผู้เพิ่งเข้ามาอยู่ในหมู่กลุ่มโดยให้เหตุผลว่า “คนที่จะมาอยู่หรือมาบวชที่นี่ทุกคนต้องเข้ามาทำงานที่ร้านมังสวิริติ เพราะที่นี่จะเจอผัสสะเยอะจะเจอผู้คนเดินเข้า-ออกร้านตลอด ในขณะที่เราเองทำไม่ได้ ปฏิบัติต่างจากคนอื่น อยู่ที่นั่นทำให้เราต้องฝึกฝนที่จะอยู่ร่วมกับคนอื่น ถ้าผ่านฐานงานนี้ไปได้ก็อยู่ในสังคมของชาวอโศกได้สบาย ๆ” ส่วนในกรณีของนักเรียนสัมมาสิกขา “การทำงาน” ถูก

นิยามว่าเป็นส่วนหนึ่งของ “การเรียน ” นักเรียนทุกคนจึงต้องเลือกฐานงานตามความสนใจของตัวเองเพราะต้องอยู่ประจำที่ฐานนั้นตลอด 1 ปี ยกเว้นเฉพาะนักเรียนชั้น ม.1 ที่จะถูกส่งไปอยู่ฐานนาตลอด 1 ปีเต็ม จนขึ้นชั้น ม.2 ก็จะมีสิทธิ์ว่าจะอยู่ฐานนาเหมือนเดิมหรือย้ายไปอยู่ฐานงานใหม่⁷

ฐานช่างซ่อมบำรุง เกิดจากความคิดของสมณะโพธิรักษ์ที่เห็นว่าปฐมอโคตต้องมีศาลาช่าง ไร่ซ่อมเครื่องยนต์กลไกเอง งานในฐานช่างเป็นงานที่ใช้กำลังแรงงานและความอดทนสูง ตั้งแต่ยก-เคลื่อนย้ายของหนัก เชื่อมเหล็ก ขับริดส่งของ ซ่อมแซมสิ่งก่อสร้างในชุมชน และรับผิดชอบงานจิปาณะทั่วไป

ฐานไฟฟ้า-ประปา งานของฐานนี้คือการซ่อมแซม-แก้ไข-เดินท่อประปา เสริมปลั๊ก เดินสายไฟ ซ่อมเครื่องใช้ไฟฟ้า ฯลฯ ฐานนี้มีเงื่อนไขสำหรับนักเรียนใหม่ที่จะเข้าฐานว่าต้องมาทำงานในช่วงปิดเทอมอย่างน้อย 15 วัน พ่อฐานให้เหตุผล “ผมต้องการดูว่าเด็กเสียสละเวลาว่างหรือเวลาส่วนตัวได้ขนาดไหน เพราะฐานนี้เป็นฐานบริการไฟฟ้า ท่อน้ำแตกในชุมชนเกิดได้ 24 ชั่วโมงนะแล้วเขาต้องพร้อมที่จะถูกเรียกใช้ทำงานตลอดเวลา ... ”

ฐานสื่อสารบุญนิยม ชาวอโคตถือว่าสื่อมีทั้งผลดี-ผลเสียต่อผู้เสพ “สื่อไม่ดีจะส่งผลไม่ดีต่อจิตวิญญาณ การปล่อยให้เสพสื่อเองก็เปิดโอกาสให้คนรับสิ่งไม่ดี ทางเดียวที่จะทำให้อู้ข้อมูลที่ดีต่อจิตวิญญาณคือเราต้องผลิตสื่อของตัวเองขึ้นมา” ฐานสื่อจึงค่อยๆ เกิดขึ้นในแต่ละพุทธสถาน

⁷ การย้ายไปอยู่ฐานงานใหม่ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขสำคัญ ได้แก่ 1) ลูกฐานต้องเต็มใจไปทำงานที่ฐานนั้น 2) แม่ฐานยินยอมรับคนใหม่เข้าฐาน นักเรียนต้องมีเหตุผลที่นารับฟังเพียงพอที่จะย้ายฐานงานทั้งที่ยังไม่ครบ 1 ปี “นักเรียนต้องหาเหตุผลมายืนยันให้ได้ว่าทำไมถึงเปลี่ยนฐานงานในเมื่อตัวเองเลือกแล้ว ถ้าเขาไม่สบายใจเฉยๆ เขาก็ต้องปรับจิตวิญญาณ นักเรียนจะต้องถูกฝึกให้ชัดใจ แม้ว่านักเรียนจะไม่พอใจอะไรในฐานงานโรงเรียนก็จะไม่ตามใจให้ย้ายฐานกันทุกคน” ครูแม่ฐานมักแก้ปัญหาความขัดแย้งนี้ด้วยการให้นักเรียนคนนั้นเป็น “เด็กส่วนกลาง” ย้ายไปทำงานฐานอื่นช่วงเวลาหนึ่งแล้วจึงค่อยให้กลับมาอยู่ฐานเดิม.

ทำหน้าที่ผลิตรายการป้อนสถานีโทรทัศน์บุญนิยม เพื่อออกอากาศตลอด 24 ชั่วโมง ชุมชนปฐมอศโขกรับหน้าที่ผลิตรายการกิจกรรมไร่สารพิษรวมทั้งรายการวิปัสสนาข่าวโดยมีสมณะเสียงศีลดำเนินรายการ

ฐานกลด ปฐมอศโขกเป็นชุมชนแห่งแรกและแห่งเดียวที่มีฐานกลดตั้งอยู่ในชุมชน แม้ฐานนี้ให้เหตุผลว่า “การทำกลดเพราะเป็นงานที่ต้องใช้ทักษะเฉพาะ รวมถึงต้องมีวัสดุและเครื่องมือเครื่องมือเฉพาะสำหรับผลิต” ฐานงานได้พัฒนารูปแบบของกลดขึ้นเรื่อย ๆ จากเดิมที่ใช้วัสดุหลักเป็นก้านไม้ไผ่จนปัจจุบันได้เปลี่ยนมาใช้ก้านอะลูมิเนียม โดยผลิตกลด 2 ขนาด ขนาดเล็กความสูง 12 นิ้ว ผลิตปีหนึ่ง ๆ 200 กว่าหลัง กลดขนาดเล็กถูกผลิตขึ้นเพื่อเตรียมใช้ในพิธีมอบกลดให้นักเรียนสัมมาสิกขาที่เรียบจบชั้น ม.6 สำหรับนักเรียนหลาย ๆ คน ส่วนกลดขนาดใหญ่สูง 21 นิ้ว ฐานงานผลิตปีหนึ่งเฉลี่ย 150 หลัง กลดขนาดใหญ่ถูกผลิตเพื่อแจกให้คนวัดและขายให้คนทั่วไป

ฐานตัดเย็บ ในช่วงแรก ๆ ชาวอศโขกก็มักสวมใส่เสื้อผ้าสีรักกายหลัง พล.ต.จำลอง เป็นผู้ที่ทำให้การสวมใส่หม้อห้อมเป็นที่แพร่หลายในหมู่กลุ่ม ชาวอศโขกหลายคนเห็นว่าการสวมหม้อห้อมมีประโยชน์หลายข้อ “ชุดหม้อห้อมเป็นชุดเอกลักษณ์ไทยที่เรียบง่าย ไม่ต้องดูแลรักษามาก ซักง่าย สวมใส่สะดวกและสบาย เหมาะกับสวมใส่ทำงานในชุมชนเพราะทน สมัยก่อนถ้าใครแต่งตัวสวย ๆ เข้ามาในวัดก็จะโดนคนวัดว่าบ้าง แขนว้าง บางคนใส่ชุดสวย ๆ มา ต้องรีบเข้าห้องน้ำไปเปลี่ยนชุด” ภายหลังเมื่อผ้าหม้อห้อมหายากขึ้น ฐานนี้จึงเริ่มใช้ผ้าประเภทอื่นมาผลิตเป็นเสื้อคอตั้ง เสื้อคอกระเช้า เสื้อคอกลม ผ้าถุง กางเกงเล

เมื่อ 10 กว่าปีก่อน ฐานนี้มีกันอยู่ 4 ถึง 5 คน ต่อมาแต่ละคนเริ่มย้ายไปทำงานที่ฐานอื่น “ที่นี่ไม่มีเงินเดือนจึงไม่จำกัดว่าจะต้องอยู่ฐานงานไหนตลอดเวลา เขาอาจอยากไปทำงานฐานอื่นบ้าง ไปฝึกทักษะฐานอื่นบ้าง คนวัดเขาก็ย้ายไปทำงานที่ฐานอื่นได้ทุกเมื่อ” เมื่อทุกคนย้ายไปทำ

ฐานงานอื่นหมด “หน้อย” จึงเป็นคนวัดเพียงคนเดียวที่ทำงานในฐาน
ตัดเย็บมาจนถึงปัจจุบัน “ที่อาศัยฐานนี้มาตลอดเพราะเย็บผ้าเป็น อาทำงาน
คนเดียวไม่ได้วางแผนอะไรมาก อาจจะเดินไปดูที่ศาลาค่ำ 2 ว่ามีสินค้าอะไร
เริ่มขาด อากี้จะเริ่มตัดเย็บสินค้าตัวนั้นเก็บไว้ในสต็อก” (หน้อย, สัมภาษณ์
1 มีนาคม 2559)

ฐานภราภีบาล เริ่มต้นมาจาก “ศาลายา” ที่เป็นเรือนเก็บยาพื้นบ้าน
และยาสมุนไพรไว้บริการคนในชุมชนและคนรอบชุมชน ภายหลังศาลายา
ได้เปลี่ยนแปลงเป็นฐานภราภีบาลเพื่อดูแลรักษาคนวัด กรณีที่คนวัดเจ็บป่วย
และจำเป็นต้องส่งตัวไปรักษาในโรงพยาบาล ชุมชนเป็นผู้ออกค่ารักษาพยาบาล
ตามเงื่อนไข ในบางกรณีมีคนวัดบางรายที่เมื่อแก่ชราหรือมีโรคเรื้อรัง
ครอบครัวจะขอมารับตัวเพื่อนำกลับไปดูแลรักษาที่บ้าน

ฐานกสิกรรม ชาวอโคเรียกการทำการเกษตรของตัวเองว่า
“กสิกรรมไร้สารพิษ” ซึ่งหมายถึง “การปลูกโดยไม่ใช้ยาฆ่าแมลง ปุ๋ยเคมี และ
สารเคมีทุกชนิด แตกต่างจากคำว่า ‘ปลอดสารพิษ’ ซึ่งปลูกโดยใช้ยาฆ่าแมลง
หรือปุ๋ยเคมี แต่เก็บเกี่ยวในระยะปลอดภัย” สมณะตรงมั่น อูซุจาโร นักบวช
ผู้ดูแลฐานกสิกรรมได้อธิบายความสำคัญของ “กสิกรรมไร้สารพิษ”⁸ ว่าเชื่อมโยง
กับการถือศีล ที่สำคัญผู้บริโภคเห็นว่าชาวอโคเป็นผู้ปฏิบัติธรรมอย่าง
เคร่งครัดจึงมั่นใจที่จะซื้อสินค้าไปบริโภคและบางส่วนก็มักมาดูงานที่ชุมชน
(สัมภาษณ์, 2 สิงหาคม 2559) พื้นที่ทำกสิกรรมไร้สารพิษของชาวชุมชนปฐม
อโคมีชื่อว่าทุ่งนาแรงรักแรงฝัน ตั้งอยู่ที่อำเภอท่าม่วง จังหวัดกาญจนบุรี
โดยเกิดจากหมอฟ้าคนหนึ่งผู้คิดริเริ่มให้ชุมชนปฐมอโคมีพื้นที่ทำการ

⁸ ชาวอโคเรียกการทำการเกษตรของตัวเองว่า กสิกรรมไร้สารพิษ โดยให้เหตุผลว่า “เราไม่ใช้คำ
ว่าเกษตรเพราะเราไม่เลี้ยงสัตว์ และตอนนั้นมีการใช้คำว่าเกษตรอินทรีย์และเกษตรปลอด
สารพิษอยู่ก่อนแล้ว เดิมทีเราก็จะใช้เหมือนกันแต่เหมือนเขาหลง ๆ แล้วถ้าจะใช้คำนั้นก็ต้อง
ทำตามกฎเกณฑ์ของเขา เราเลยมาตั้งกสิกรรมไร้สารพิษของตัวเอง” (เทวินทร์, สัมภาษณ์ 17
เมษายน 2560).

เกษตร ปลูกข้าวเป็นของตัวเอง นักเรียนเข้าใหม่ชั้น ม.1 กว่า 20 คนจะถูกส่งให้มาประจำที่นี้ตลอด 1 ปีเต็ม

ฐานเชื้อดี ผลิตซีอิ๊ว เต้าเจี้ยว มิโตะ โซยุ กะปิเจ ส่งให้โรงครัวกลางไว้ใช้เป็นเครื่องปรุงทำอาหารและส่งศาลาค้าไว้จำหน่าย ในทุก ๆ เช้า นักเรียนประจำฐานจะเดินเต็ดใบไม้หลายชนิดที่ปลูกอยู่รอบชุมชน เช่น ใบต้นคูณ ใบต้นโกสน ใบหม่อน มาล้างและต้มรวมกัน “สมุนไพรเหล่านี้ทำให้น้ำมีรสชาติดีและนำไปเคี่ยวทำซีอิ๊วได้โดยไม่ต้องใช้ผงชูรส” ที่สำคัญทั้งนักเรียนและคนวัดที่ทำงานในฐานนี้ต้องรักษาความสะอาดมากเป็นพิเศษ “เพราะอาจทำให้เชื้อโรคปนเปื้อนวัตถุดิบได้ ปนเปื้อนแค่เพียงเล็กน้อยก็ส่งผลต่อสี กลิ่น รสชาติของเครื่องปรุงได้”

ฐานชวนชื่น ข้าวกล้อง ถั่ว งา เป็นหนึ่งในอาหารหลักของนักมังสวิรัต ฐานชวนชื่นเริ่มต้นจากการผลิตถั่วและงาไว้กินกันในชุมชนเป็นหลัก ราวปี 2535 เริ่มผลิตขายให้คนภายนอกในจำนวนเล็กๆ น้อยๆ ตอนนั้นฐานงานผลิตงาตามที่ถูกคำสั่ง โดยนำเมล็ดงามาแปรรูปเป็นงาเม็ดและงาป่น งาเป็นพืชที่ออกผลตามฤดูกาล ผลผลิตจะออกมามากตั้งแต่กลางเดือนธันวาคมจนถึงมกราคม พ่อฐานจะซื้องาดำจากสวนที่เป็นแหล่งผลิตมาตุ๋นไว้ตั้งแต่ต้นปีเพื่อทยอยนำงาที่ซื้อตุ๋นไว้มาแปรรูปไว้กินและขายตลอดทั้งปี

ศูนย์เจาะวิจัยสมุนไพรไทย เป็นอีกฐานงานหนึ่งที่แยกออกมาจากศาลาฯ เริ่มต้นจากการทำกิน-ใช้และขายให้คนทั่วไป จนขออนุญาตตั้งเป็นโรงงานสำเร็จเมื่อปี 2535 อาคารหลังใหม่ของศูนย์เจาะวิจัยฯ สร้างเสร็จในปี 2544 ด้วยเงินสนับสนุนจากกองทุนชุมชน หรือ SIF ราว 20 ล้านบาท ปรุหมอคอกและศิระะอโคกมีชื่อเสียงในการผลิตสมุนไพรในเครือข่ายชุมชนอโคกทั้งหมด แต่ปรุหมอคอกเป็นชุมชนแห่งแรกที่น่าสมุนไพรมาแปรรูปเป็นสินค้า อาทิเช่น แชมพูสมุนไพร ยาแคปซูล ลูกกลอน ยาขง ยาน้ำ ยาสีฟัน ครีมล้างหน้า สมุนไพรพอกหน้า น้ำมันบำรุงผิว โลชั่น ลิปมัน ฯลฯ ศูนย์เจาะ

วิจัย ขึ้นทะเบียนตำรับยาแผนโบราณที่ทำมาจากสมุนไพรแล้วเกือบ 100 ตำรับ

สินค้าที่เป็นที่นิยมของศูนย์เจาะวิจัยฯ ได้แก่ น้ำหมัก มักนำไปใช้ซักผ้า ล้างจาน บ้วนปาก ดับกลิ่น ทำความสะอาด ฯลฯ ส่วนอีกประเภทเป็นน้ำหมักชีวภาพสำหรับตีหมักและใช้เป็นยา กว่าที่จะผลิตน้ำหมักชีวภาพสำหรับตีหมักได้ ต้องผ่านหลายขั้นตอนโดยเฉพาะแบบตีหมักที่ยังอยู่ในช่วงทดลองใช้กับญาติธรรมระยะเวลาหนึ่ง ก่อนจำหน่าย ในอนาคตคาดกันว่าชุมชนปฐมอโศกจะเป็นแหล่งขายสินค้าขนาดใหญ่ในเครือข่ายชาวอโศก สินค้าของชุมชนอโศกทั้ง ภาคเหนือ อีสาน ภาคใต้ จะถูกส่งมาจำหน่ายที่ปฐมอโศก กล่าวได้ว่าการเป็น “ผู้มีศีล” ยังมีส่วนเสริมภาพลักษณ์ให้กับสินค้า ดังเช่นที่ สุตสายธรรม กรรมการศูนย์เจาะวิจัยฯ กล่าวถึงสินค้า “ปกติจะมีพ่อค้าปลีกหลายรายมาซื้อสินค้าของชาวอโศกไปขายต่อ ก็นำไปบวกกำไรเพิ่ม สินค้าของเราขายถูกอยู่แล้ว ที่หลายคนนิยมสินค้าของชาวอโศกเพราะเขามั่นใจว่าสินค้าของเราปลอดภัยจริง เราในฐานะคนผลิตเป็นคนมีศีล” (สัมภาษณ์, 10 มกราคม 2560)

โรงแชมพู แต่เดิมงานผลิตแชมพูอยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของศูนย์เจาะวิจัยฯ เมื่อสินค้าแชมพูของปฐมอโศกได้รับความนิยมและมียอดสั่งซื้อเพิ่มขึ้น ชาวอโศกจึงเห็นว่าควรแยกออกไปตั้งเป็นโรงแชมพู โดยเฉพาะแชมพู น้ำยาซักผ้า น้ำยาล้างจาน ฯลฯ ด้วยเหตุว่าเป็นสินค้าที่ชุมชนอโศกหลายแห่งนิยมผลิต ผลิตออกมาแล้วก็มักมีรูปแบบใกล้เคียงกัน ภายหลังชุมชนอโศกแต่ละแห่งจึงพยายามสร้างจุดเด่นให้สินค้าโดยเฉพาะแชมพู อาทิ การใช้สมุนไพรเฉพาะถิ่น ปฐมอโศกนิยมผลิตแชมพูมะกรูด ดอกอัญชัน ครีมนวดผม วัตถุดิบมาจากสมุนไพรที่ปลูกในชุมชนและสวนของญาติธรรม

โรงปุ๋ย “พลังแผ่นดิน” ในเครือข่ายชุมชนอโศกทั้งหมดอุตสาหกรรมผลิตปุ๋ยเกิดขึ้นที่ปฐมอโศกและราชธานีอโศกเท่านั้น ก่อนหน้านี

ปฐมอโคกผลิตปุ๋ยอินทรีย์เพื่อใช้ในชุมชนเป็นหลัก ต่อมาค่อยๆ ผลิตขายให้คนภายนอกจนในที่สุดได้ขออนุญาตตั้งเป็นโรงงานผลิตปุ๋ยอินทรีย์ขึ้นในปี 2551 โรงปุ๋ยเป็นอีกฐานงานหนึ่งที่จ้างแรงงานเกือบ 30 คน แม้ดูเหมือนว่าการจ้างแรงงานจะไม่ใช่วิถีการผลิตสินค้าของชาวอโคก แต่การผลิตสินค้าที่มีส่วนนำรายได้เข้าสู่ชุมชนจำนวนมากและการอาศัยแค่เพียงแรงงานของคนวัดก็ไม่เพียงพอจะผลิตสินค้าได้ในจำนวนมากภายในระยะเวลาสั้น ๆ ส่งผลให้อโคกต้องต่อรองกับหลักการที่ยึดถือจากเดิมที่ใช้แรงงานจากเฉพาะสมาชิกในชุมชนมาสู่การจ้างแรงงานจากภายนอก

โดยหลักการ ฐานคิดของเศรษฐกิจชุมชนไม่ได้เรียกร้องให้ชุมชนผลิตทุกอย่างที่ชุมชนต้องบริโภค แต่เสนอให้ชุมชนกระจายผลผลิตหลายอย่าง ไม่พึ่งพาการผลิตสินค้าแค่เพียงชนิดใดชนิดหนึ่ง (สมพร เทพสิทธิธา, 2541, น.66-67) ซึ่งเป็นวิธีคิดที่อยู่ตรงข้ามการแบ่งงานกันทำ (division of labor) ที่ให้ผลิตสินค้าตามความชำนาญมากที่สุดแล้วนำไปซื้อขายแลกเปลี่ยนกับสินค้าของคนอื่น ท้องถิ่นอื่น หรือประเทศอื่นที่มีความชำนาญมากกว่า ในกรณีของวิสาหกิจบุญนิยมที่ดูเหมือนผลิตสินค้าเพื่อตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของคนในชุมชนและพึ่งพิงสินค้าจากตลาดภายนอกให้น้อยที่สุด ยังเกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขเฉพาะอย่างน้อย 3 ประการ ดังนี้:

1) *ความสัมพันธ์ทางการผลิต* การผลิตทางเศรษฐกิจของชาวอโคกไม่ได้อยู่ภายใต้โครงสร้างความสัมพันธ์แบบลูกจ้าง-นายจ้าง ชาวอโคกคนหนึ่งให้เหตุผล “เพราะชาวอโคกเป็นนักปฏิบัติธรรม คนในวัดจะมีกวัตรของตัวเอง คนวัดไม่ได้มีเงินเดือนเราจึงไปสั่งให้เขาหันซ้ายหันขวาไม่ได้ วันนี้คนวัดเขาจะทำงานที่ฐานนี้ก็ได้ อีกวันเขาอาจจะออกไปช่วยงานที่ฐานอื่นก็ได้ แต่ละคนจะทำงานตามฐานต่าง ๆ ได้อิสระ คนจะทำงานภายในการผลิตแบบอุตสาหกรรมได้ต้องมีค่าแรงให้เขา” นอกจากนั้นประชากรในปฐมอโคกส่วนใหญ่มีอายุไม่ต่ำกว่า 50 ปี ถือเป็นเงื่อนไขสำคัญที่มีส่วนทำให้ทักษะ

ความสามารถ และกำลังแรงงานที่แต่ละคนมีอยู่ไม่เพียงพอที่จะทำงานภายใต้โครงสร้างการผลิตแบบอุตสาหกรรมได้ ด้วยเหตุนี้บางฐานงานจึงมีนโยบายจ้างแรงงานจากภายนอกชุมชนเนื่องจาก “การผลิตสินค้าในแต่ละฐานงานก็จะไม่เกินกำลังของคนในฐาน เมื่อสิบปีก่อนฐานงานในชุมชนยังไม่ได้ขยายเหมือนที่เห็นในปัจจุบัน กำลังคนก็เลยพอที่จะผลิตสินค้า ... ไม่ใช่คนเก่งธรรมดาแล้วจะเก่งเรื่องงานทุกคนนะ คนวัดไม่สามารถทำงานเหมือนคนทั่วไปที่ขายแรงงานได้หรอก”

2) *โครงข่ายชุมชน* วิสาหกิจบุญนิยมเกิดขึ้นได้อย่างครบวงจรโดยอาศัยโครงข่ายของชุมชนอโศกที่กระจายอยู่ทั่วประเทศไทย เกิดการสะสมความรู้/ความชำนาญในการผลิตสินค้าไปตามชุมชนแต่ละแห่ง เช่น ชุมชนศิริระอโศกเชี่ยวชาญเรื่องให้บริการแพทย์ทางเลือก ชุมชนสันตโศกเชี่ยวชาญเรื่องผลิตอาหารมังสวิรัต ชุมชนราชธานีอโศกเชี่ยวชาญเรื่องผลิตปุ๋ยอินทรีย์ สินค้าที่ชุมชนแต่ละแห่งผลิตยังได้ส่งไปขายยังชุมชนแห่งอื่น ๆ รวมในงานสำคัญตามปฏิทินของชาวอโศกที่จัดตามชุมชนต่าง ๆ ในแต่ละเดือนที่สำคัญขายไยของชุมชนอโศกยังช่วยรองรับความเสี่ยงและความไม่แน่นอนที่อาจส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจชุมชนใดชุมชนหนึ่ง เช่นที่ราชธานีอโศกที่ต้องเผชิญกับอุทกภัยแทบทุกปี เศรษฐกิจของชุมชนแห่งนี้กลับฟื้นตัวและเข้าสู่สภาวะปกติได้อย่างรวดเร็ว หลังจากที่น้ำลดระดับแล้วชุมชนอโศกแต่ละแห่งส่งสมาชิกเพื่อช่วยฟื้นฟูความเสียหาย เป็นแรงงานผลิตสินค้า รวมทั้งส่งสินค้าจากชุมชนอโศกตามที่ตั้งต่าง ๆ มาขายและแบ่งสรรรายได้ส่วนหนึ่งเพื่อช่วยเหลือ ด้วยเหตุนี้เครือข่ายความสัมพันธ์ของชาวอโศกในที่ต่าง ๆ จึงมีส่วนช่วยให้ชาวอโศกถ่ายโอนทรัพยากรไม่ว่าจะเป็นเงิน แรงงาน ทักษะ วัตถุดิบจากชุมชนหนึ่งไปสู่ชุมชนหนึ่งได้อย่างยืดหยุ่น

3) *บทบาทของผู้นำชุมชนและขบวนการ* โครงสร้างการบริหารในชุมชนปฐมอโศกแบ่งเป็น 2 ระดับ ได้แก่ ระดับนักบวชและฆราวาส

ฝ่ายนักบวชประกอบด้วยสมณะ มีหน้าที่กำกับดูแลทุกกิจกรรมในชุมชนโดยเฉพาะเรื่องความเป็นอยู่ของคนวัด ส่วนฝ่ายฆราวาสมีผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน 2 คน และคณะกรรมการซึ่งเป็นผู้แทนจากฐานงานแต่ละฐานทั้งหมดมาจากการเลือกตั้ง ทำหน้าที่ควบคุม ดูแล ตัดสินใจในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับชุมชนโดยมีสมณะประจำพุทธสถานให้คำปรึกษา รวมทั้งบทบาทของสมณะโพธิรักษ์ซึ่งเป็นผู้นำที่มีบารมีที่คอยให้แนวทางเศรษฐกิจชุมชนอโศกแต่ละแห่งให้ดำเนินไปในทิศทางของเศรษฐกิจบุญนิยม

ที่สำคัญชาวอโศกยังให้คุณค่าและความหมายกับการทำงานที่เชื่อมโยงกับความเชื่อเรื่องบุญ/กุศลอันเป็นจุดหมายอย่างหนึ่งของกราว์ชีวิต และใช้ “งาน” เป็นเครื่องมือกำจัดกิเลสสะสมไปวันละเล็กละน้อยโดยมีเป้าหมายคือการเข้าถึงสภาวะนิพพาน ในส่วนต่อไปผู้เขียนจะหยิบยกประสบการณ์ทำงานในร้าน ดินอุ้มดาว หรือ ฐานชยะ เป็นตัวอย่างเพื่อแสดงให้เห็นวิถีคิดทางเศรษฐกิจที่อิงกับระบบคุณค่าเชิงศีลธรรมที่อิงอยู่กับกรอบความเชื่อในพุทธศาสนา

ดินอุ้มดาว: แปรชยะเป็นเงิน

“รับบริจาคของเก่าที่ไม่ใช้ ของใหม่ที่เกินจำเป็น นำมาแปรเป็นทุนสนับสนุนบุญนิยมทีวี” คือคำขวัญของ สถาบันชยะวิทยาด้วยหัวใจ (Institute of Ethical Waste Management) หรือเรียกโดยย่อว่า “สขจ.” พันธกิจของที่นี่มี 3 ข้อ 1) ร่วมมือกันในหมู่ญาติธรรมในการลดปริมาณชยะ เพื่อให้รู้จักประหยัดตามแนวคำสอนของพ่อครูสมณะโพธิรักษ์ 2) ลดปริมาณชยะในสิ่งแวดล้อม เผยแพร่แนวความคิดนี้ออกสู่สังคมในวงกว้างเท่าที่จะเป็นไปได้ และ 3) ชักชวนญาติธรรมและผู้มีจิตศรัทธาต่อโทรทัศน์บุญนิยมทีวีให้มาบริจาคชยะ ทั้งนี้ฐานชยะเติบโตราวปี 2548 อันเป็นช่วงเวลาที่ชาวอโศกวางแผนจะมีสถานีโทรทัศน์เป็นของตัวเอง “เพื่อให้งานเผยแพร่ศาสนาของสมณะโพธิรักษ์เผยแพร่ออกไปสู่สังคมในวงกว้าง เราก็คิดกันว่าจะนำเงิน

ที่ไหนมาเป็นค่าใช้จ่าย เพราะก่อตั้งสถานีโทรทัศน์ต้องใช้เงินมาก พอดีตอนนั้นมีชาวอโคกกลุ่มหนึ่งได้ไปดูงานของฉือจี้⁹ ที่ได้วันที่เขาทำสถานีโทรทัศน์ต้าอ้ายสำเร็จ เราก็นำโมเดลนี้มาใช้ บุญนิยมทีวีเลยเกิดขึ้นมาได้ด้วยเงินจากขยะ” (เพียรพิมพ์ไพโร, สัมภาษณ์ 27 สิงหาคม 2559) สถานงานขยะเปิดตั้งแต่ 06.30 น. และปิดราว 19.30 น. สถานเปิดให้คนเข้ามาซื้อสินค้าในเวลา 11.00 น. ถึง 16.00 ในวันอังคารถึงวันอาทิตย์ วงจรของการรับของ-คัดแยก-ขายต่อของเก่าที่เกิดขึ้นครั้งแล้วครั้งเล่าในแต่ละวัน ทำให้ที่นี่รายรับเดือนหนึ่งราว 4 แสนบาท ถึง 1 ล้านบาท และรายได้นี้ก็เงินทุนต่อลมหายใจให้สถานีโทรทัศน์บุญนิยมให้เดินหน้าเผยแพร่อุดมการณ์ของชาวอโคกออกไปสู่สังคมวงกว้างต่อไป

⁹ ฉือจี้ (Tzu-Chi) เป็นขบวนการทางศาสนาหนึ่งที่ก่อกำเนิดและมีศูนย์กลางที่ไต้หวัน คาดว่ามีสาขาของฉือจี้กระจายกว่า 35 ประเทศ มูลนิธิพุทธฉือจี้ก่อตั้งในไทยราวปี 2537 ภายใต้หลักการ “สอนคนรวย ให้ช่วยคนจน” และ “สอนคนจน ให้ร่ำรวยน้ำใจ” ฉือจี้ทำงานการกุศลด้วยการเปิดรับคนทั่วไปให้เข้ามาทำงานเป็นอาสาสมัคร หรือ “จิตอาสา” และก่อตั้งโรงพยาบาล โรงเรียนและมหาวิทยาลัย งานสำคัญอย่างหนึ่งของฉือจี้คือ “สถานีแยกขยะ” โดยแยกขยะออกเป็นพลาสติกกระดาษ ผ้า โลหะ ฯลฯ นำมาแปรรูปหรือซ่อมแซมเพื่อเป็นทุนดำเนินกิจการสถานีโทรทัศน์ต้าอ้าย (DaAi TV) ที่ส่งสัญญาณออกอากาศทั่วโลกตลอด 24 ชั่วโมง (Huang, 2003, pp. 220-225).

ภาพที่ 1 บรรยากาศร้านดินอุ้มดาว (ภาพ: บัณฑิต ศิริรักษ์โสภณ)

ด้านหน้าของฐานขยจะเป็นร้านขายสินค้ามือสองที่ชื่อว่า ดินอุ้มดาว ในฐานงานแบ่งเป็นห้องขนาดเล็กกันด้วยซีลูกกรงเรียงเป็นตบไม่ต่ำกว่า 10 ห้อง แต่ละห้องเป็นที่เก็บสิ่งของที่ถูกคัดแยกไว้แล้ว อาทิ หนังสือ เทป-วิดีโอ เทป-แผ่นซีดี อุปกรณ์คอมพิวเตอร์ โต๊ะ-เก้าอี้ ชิ้นส่วนเครื่องใช้ไฟฟ้า เสื้อผ้า ปกติมีคนวัดประจำอยู่ที่ฐาน 6 คน มีสมณะประจำอีก 2 รูป ที่เหลือเป็น “จิตอาสา” ซึ่งส่วนใหญ่เป็นญาติธรรม จิตอาสาที่มาทำงานที่ฐานมีตั้งแต่วัยเด็กจนถึงคนชรา ในแง่หนึ่งการเป็นจิตอาสาเป็นช่องที่ปิดหุ่ญ่น ญาติธรรม เข้ามาปฏิบัติธรรมด้วยการทำงานในชุมชนตามเวลาที่ตัวเองสะดวก จิตอาสา เดินเข้ามาทำงานที่ฐานงานได้ตามเวลาที่สะดวก บางคนอาจเข้ามาเป็น จิตอาสาแค่ 1 ชั่วโมงไปจนถึงตลอดทั้งวันบ่อยครั้งที่นักเรียนและนักศึกษา จากหลายสถาบันหมุนเวียนมาบำเพ็ญสาธารณะประโยชน์ที่ฐานงานนี้ตามที่หลักสูตรกำหนด

กิจกรรมเศรษฐกิจของชุมชนอโคกยังกำกับด้วยชุดศีลธรรมที่อิงกับปรัชญาในพุทธศาสนาเถรวาท สิ่งของที่ได้รับมาจะถูกนำมาคัดแยกโดยเฉพาะสิ่งของที่อาจนำไปสู่การทำผิดศีล เช่น ยาฆ่าแมลง ไม้ขีดตุงไฟฟ้า อารูธ ลูกปืน ปืนเด็กเล่น ไฟ สุรา หนังสือ หากคัดแยกพบของเหล่านี้จะถูกนำไปทำลายหรือทำให้ใช้งานไม่ได้เหมือนเดิม “เพราะของพวกนี้มันมีนัยที่นำไปสู่ความรุนแรง นำไปสู่การทำผิดศีล” กรณีที่ได้รับของบริจาคประเภทพระพุทธรูป เครื่องรางของขลัง นางกวัก นางกวัก ตุ๊กตาฟ้อนรำ รูปบูชา “เราก็ไม่ขายเพราะจะไม่ส่งเสริมค่านิยมแบบพวกเทวนิยมหรือของที่จะนำไปสู่อบายมุขอื่น”

เศรษฐศาสตร์บุญนิยมผ่านตัวเลขราคาสินค้า

ในทุก ๆ วัน หญิงชายในชุดหม้อห้อมสวมผ้าปิดจมูกทำงานอย่างขะมักเขม้น คลอกับเสียงเทศน์ของสมณะโพธิรักษ์ที่ตั้งมาจากวิทยุ แม้ไม่มีทักษะอะไรเป็นพิเศษทุกคนก็เข้ามาทำงานที่ฐานได้ เพราะที่นี่มีงานหลายประเภทให้ทุกคนทำ เริ่มจากงานง่าย ๆ เช่น คัดแยกกระดาษในแฟ้มออกเป็นกอง ๆ ตามประเภทและขนาด ทำความสะอาดข้าวของ ยกและจัดให้เป็นระเบียบ ฯลฯ ไข่ขาวของที่ฐานงานได้รับมาจะนำไปขายต่อได้ทันที ของแทบทุกชิ้นต้องผ่านการตรวจสภาพ หลายครั้งของที่รับมาอยู่ในสภาพที่ชำรุดเกินกว่าจะซ่อมแซม จะถูกชำแหละเพื่อแยกเอาชิ้นส่วนที่ขายได้ออกมา แล้วนำไปรวมให้อยู่ในหมวดหมู่เดียวกัน เช่น เหล็ก ทองเหลือง กระดาษ เพื่อนำไปทำลายหรือขายให้ร้านขายของเก่า แบ่งเป็น 5 หมวด ได้แก่ 1) กระดาษ 2) พลาสติก 3) แก้ว 4) โลหะ และ 5) ชิ้นส่วนอื่นๆ เช่น เทียนไข ลังกะสี ตะกั่ว ของที่อยู่ในสภาพดีจะถูกตีราคาเพื่อวางขาย และส่วนหนึ่งจะถูกคัดแยกไว้ใช้ในชุมชน ชุมชนอโคกทั่วประเทศจะแจ้งความต้องการใช้สิ่งของมาที่แห่งนี้ โดยเฉพาะสินค้าเฟอร์นิเจอร์ เสื้อผ้า หนังสือ เครื่องครัว เมื่อฐานงานได้รับของเก่าที่อยู่ในสภาพดีและตรงกับที่ต้องการก็จะส่งของไปที่ชุมชนนั้น

“เพราะ สขจ. จึงทำให้โอกาสสามารถหมุนเวียนทรัพยากรได้อย่างคุ้มค่า เราไม่จำเป็นต้องจ่ายเงินซื้อสินค้าใหม่ตลอดเวลา เรายังอนุญาตให้คนในชุมชน มาขอสินค้าที่จำเป็นกับชีวิตเอาไปใช้ได้”

ที่สำคัญวิสาหกิจบุญนิยมยังมีส่วนช่วยประคับประคองให้ผู้ตก ขบวนการแข่งขันทางการค้าในเศรษฐกิจทุนนิยมอยู่รอดได้ โดยเฉพาะผู้ค้า รายย่อยที่มาซื้อสินค้าจากฐานงานเพื่อไปขายต่อ ผู้เขียนได้พบลูกค้ามากหน้า หลายตา ส่วนหนึ่งเป็นลูกค้าขาประจำที่มีอาชีพขายของเก่าหรือร้านขาย สินค้ามือสอง ผู้เขียนได้มักคุ้นเคยกับสองสามีภรรยาคนหนึ่ง “สุชาติ” กับ “หน้อย” พักอยู่ในตัวเมืองนครปฐม ทั้งสองทำอาชีพขับรถเมล์ ชสมก. และ มักแวะเวียนมาซื้อสินค้ามือสองไปใช้เอง ต่อมาค่อย ๆ หันมาเปิดร้านขาย สินค้ามือสองจากร้านดินอุ้มดาว รวมถึงชักชวนคนรู้จักให้ลองขายสินค้ามือ สองเป็นอาชีพเสริม “ต้องขอบคุณ สขจ. และอโศกที่ทำให้พวกเราสามารถ เสริมไว้จนเจือจรรอบครัว”

เกณฑ์การตั้งราคาสินค้าตามแนวคิดเศรษฐกิจบุญนิยมแบ่งได้เป็น 4 ระดับ ได้แก่ (ก) ขายต่ำกว่าท้องตลาด (ข) ขายเท่าทุน (ค) ขายต่ำกว่าทุน และ (ง) แจกฟรี โดยทั่วไปชาวอโศกจะตั้งราคา โดยทั่วไปชาวอโศกจะขาย สินค้าในระดับราคา (ก) และ (ข) ส่วนระดับ (ค) จะเกิดขึ้นในงานสำคัญของ ชาวอโศก เช่น งานตลาดอารียะ¹⁰ และระดับ (ง) มักเป็นการจัดโรงบุญแจก อาหารในวันสำคัญ เช่น วันพ่อแห่งชาติ วันแม่แห่งชาติ ทั้งนี้ ของมือสองที่ ขายส่วนใหญ่ไม่ได้มีป้ายราคาบอกราคา ส่วนสินค้าประเภทเสื้อผ้ามักมีป้าย บอกราคาบอกไว้ชัดเจน ถ้าเป็นเสื้อผ้าเกรดดีและยังสมบูรณ์มักมีราคาตัวละ

¹⁰ เป็นงานประจำปีของชาวอโศกจัดขึ้นที่ราชอาณาจักรอโศกในช่วงเทศกาลสงกรานต์ ชาวอโศกจะ นำสินค้าซึ่งส่วนหนึ่งมาจากเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนบุญนิยมโดยนำสินค้ามาขายต่ำกว่า ราคาทุน ตลาดอารียะเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ชาวอโศกใช้ยืนยันสถานะเป็น “ผู้ให้” และ “ผู้เสียสละ” แก่สังคม (บัณฑิต ศิริรักษ์โสภณ, 2559).

30 บาท ถึง 50 บาท บางครั้งก็ขายเป็นกองๆ รวมกันหลายสิบตัว ด้านใน
สุดของฐานงานเป็นที่เก็บเครื่องใช้ไฟฟ้า มีโรงแรมที่อยู่ไม่ไกลเพิ่งจะเปลี่ยน
โทรทัศน์ในห้องพักเป็นโทรทัศน์จอแบนรุ่นใหม่ทั้งหมด ฐานชยะจึงได้รับ
บริจาคโทรทัศน์รุ่นเก่าจากโรงแรมนี้มาเกือบ 50 เครื่อง กองโทรทัศน์หลาย
สิบเครื่องวางเป็นระเบียบอยู่ที่พื้นที่ ทั้งหมดยังใช้งานได้และเตรียมขายใน
วันรุ่งขึ้น สนนราคาเครื่องละ 200 ถึง 300 บาท ตามสภาพเก่าใหม่ จะเห็น
ว่าเมื่อลองถามคนทั่วๆ ไปที่เดินมาซื้อสินค้าในอโศก นอกจากเรื่องคุณภาพ
สินค้าแล้ว อีกเหตุผลหนึ่งที่ผู้คนรู้จักอโศกและตัดสินใจเดินทางมาที่ชุมชน
“เพราะสินค้าของที่นี้ราคาถูกกว่าท้องตลาด และมั่นใจว่าชาวอโศกไม่หลอก
หลวง ไม่เอาเปรียบลูกค้า”

งาน: เครื่องมือ “อ่าน” กิเลสและปฏิบัติธรรม

ลูกค้าแบ่งได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆ กลุ่มแรกจะซื้อสินค้าไปขาย
มืออยู่ประมาณเกือบร้อยละ 70 ของลูกค้าทั้งหมด ที่เหลือเป็นลูกค้ากลุ่มสองที่
ซื้อสินค้าไปใช้เอง มีลูกค้ากลุ่มที่สองจำนวนไม่น้อยที่หันตัวเองมาเป็นพ่อค้า
แม่ค้าขายสินค้ามือสอง อย่างไรก็ตามลูกค้าที่มาซื้อสินค้าที่นี้ส่วนใหญ่มักต่อ
รองราคาสินค้า ในบางกรณีก็แอบขโมยสินค้า นาฬิกา เครื่องประดับ หรือ
ของชิ้นเล็ก ๆ ลงไปในกระเป๋าโดยไม่ชำระเงิน เหตุการณ์เหล่านี้ถูกนิยามว่า
เป็น “แบบฝึกหัด” ในการปฏิบัติธรรม

การปฏิบัติธรรมค่อยๆ แทรกซึมเข้าไปกับกิจกรรมการทำงาน
ผ่านการ “ตรวจผัสสะ” ทั้งก่อน-ระหว่าง-หลังจากที่ทำงานจบลงในแต่ละวัน
ที่สำคัญแต่ละฐานงานมี “โจทย์” เฉพาะที่ให้ชาวอโศกได้ฝึกฝนจัดการกับ
กิเลสและผัสสะต่างกันไปตามมีสภาวะและสิกขมาตุ ซึ่งเป็นนักบวชในชุมชน
คอยให้คำแนะนำและแนวทางแก้ไข ดังตัวอย่างประสบการณ์ผู้เขียน
ในช่วงแรกๆ ที่เข้ามาทำงานที่ฐานชยะ ผู้เขียนพยายามทำงานที่ได้รับ
มอบหมายให้เสร็จอย่างรวดเร็วเพื่อจะได้ไปทำงานอื่นๆ ต่อ ชาวอโศกมักบอก

ผู้เขียนเสมอว่าไม่ต้องรีบทำให้เสร็จ ให้อะไรค่อยๆ ทำ “ให้ดูจิตใจตัวเองไปด้วย ระหว่างที่ทำงาน ให้ตรวจสอบผัสสะที่เกิดขึ้นและเรียนรู้ที่จะจัดการผัสสะเหล่านั้น” ถ้าหากผู้เขียนกำจัดความใจร้อนออกไปได้ก็ถือว่าได้กำจัด “กิเลส” ออกไป 1 เรื่องกล่าวได้ว่าสำหรับชาวอโศก “งาน” เป็นเครื่องมือปฏิบัติธรรม งานไม่ใช่เครื่องแสดงสถานะทางสังคมและกำไรที่เกิดจากการทำงาน ก็เป็นเพียงผลพลอยได้ ดังเช่น เพียรพิมพ์โพธิ์ที่ให้ความหมายกับการทำงาน “อาทำงานที่ สุข. มา ไม่เคยรู้สึกว่างงานที่ตัวเองทำเป็นงานต่ำต้อย แม้จะเป็นงานเล็กๆ น้อยๆ เก็บขยะ แยกขยะ ยกของ จัดของ ... แต่กลับยังทำให้เราเห็นคุณค่าของงานพวกนี้ อามองว่างานพวกนี้เป็นเหมือนเครื่องมือปลดปล่อยให้เราเป็นอิสระจากกิเลส ตัณหาอุปาทานอะไรต่อมิอะไรได้มากมาย ... เมื่อเราจัดการขยะทางกายภาพได้ขยะทางจิตวิญญาณหรือกิเลสต้องได้รับการจัดการด้วย เมื่อนั้นขยะภายนอกก็จะลดลงเราหวังว่าคนจะมีสำนึกขึ้น จะใช้ของน้อยลง ความฟุ้งเฟ้อจะลดลง” (สัมภาษณ์, 27 สิงหาคม 2559)

บทส่งท้าย: การขับเคลื่อนขบวนการอโศกผ่านวิสาหกิจบุญนิยม

วิกฤติเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในระบบทุนนิยมถือเป็นปัญหาที่คนจำนวนมากต่างให้ความสนใจและพยายามหาทางออก สิ่งที่เกิดขึ้นตามมาคือการสร้างภาพมายาคติเกี่ยวกับชุมชนอโศกเกิดขึ้นได้ทั้งในระดับของนักวิชาการที่สนใจปัญหาการล่มสลายของชุมชน และระดับของชาวอโศกที่พยายามสร้างปฏิบัติการบางอย่างเพื่อต่อรองกับสภาพเศรษฐกิจการเมืองไทยที่เปลี่ยนแปลง กล่าวได้ว่าหลังทศวรรษ 2540 เป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่วิถีชีวิตเน้นพึ่งตัวเอง กินอยู่อย่างเรียบง่าย ไม่ฟุ้งเฟ้อ ของชาวอโศกได้รับความสนใจจากคนภายนอกมากขึ้นซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด “วัฒนธรรมชุมชน” และการ “คืนสู่รากเหง้าของชุมชน” ที่ให้ความสำคัญกับสถาบันชุมชน (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2544, น.45-63; ประเวศ วะสี, 2542) โดยเริ่มแพร่หลาย

และขยายตัวอย่างต่อเนื่องนับจากช่วงปลายทศวรรษ 2520 จนถึงต้นทศวรรษ 2530 (นลินี ตันธุวนิตย์ และ จันทนา สุระพินิจ, 2538, น.8-9; ยุกติ มุกดา วิจิตร, 2548, น.17-18) ในช่วงนี้ชุมชนอโคสได้กลายเป็นทางเลือกให้กับ ผู้คนที่ได้รับผลกระทบจากวิกฤติเศรษฐกิจ โดยไม่ขัดแย้งกับปรัชญาเศรษฐกิจ พอเพียงที่มีการนำมาปรับใช้อย่างกว้างขวางในเวลานั้นอีกด้วย ชุมชนอโคส หลายแห่งจึงได้รับการส่งเสริมให้เป็น “ชุมชนตัวอย่าง” และเป็นแหล่งเรียนรู้ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงภายใต้การสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐ องค์กร พัฒนาเอกชน รวมทั้งนักวิชาการบางกลุ่ม ในแง่นี้อาจอุปถัมภ์ชุมชนอโคส ได้กับ “โรงมรทศพ” ที่ผู้คนเลือกเดินเข้ามาเสพสัญลักษณ์หรือเอกลักษณ์ ของความเป็นไทยผ่านการทำกิจกรรมไร่สารพิษ มีวิถีชีวิตที่ให้คุณค่าแก่ชุมชน รักษาमारยาทและชีวิตความเป็นอยู่แบบไทย ในขณะที่เดียวกันก็สามารถ ทำธุรกิจในโลกสมัยใหม่ได้

จากการวิจัยภาคสนามได้สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่าง เศรษฐกิจชุมชนกับคุณค่าเชิงศีลธรรมในพุทธศาสนาในสองประการ *ประการ แรก* โครงสร้างทางเศรษฐกิจการเมืองเป็นเงื่อนไขสำคัญที่เปิดพื้นที่ให้กับ ศาสนาและความเชื่อใหม่ ๆ ทั้งในสังคมไทยรวมทั้งเอเชียอาคเนย์ (Keyes, 1994, pp.9-15; Jackson, 1999) ท่ามกลางเศรษฐกิจแบบทุนนิยมอุตสาหกรรม ที่ทวีความเข้มข้นขึ้น วิสาหกิจบุญนิยมได้เป็นทางออกหนึ่งของความ กัดต้นนี้ด้วยการที่ชุมชนอโคสค่อย ๆ เรียนรู้ที่จะปรับตัวจากเดิมที่เน้นผลิต สินค้าเพื่อยังชีพไปสู่การผลิตเพื่อขาย แนวความคิดเศรษฐกิจบุญนิยม ค่อย ๆ ได้รับการนำไปปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้นทั้งชุมชนในเครือข่าย และขยายวงกว้างออกไป วิถีชีวิตที่เน้นพึ่งตัวเองของชาวอโคสกลายเป็น ทางเลือกให้กับชุมชนภายนอกและผู้คนที่ได้รับผลกระทบจากพิษเศรษฐกิจ ปฐมอโคสจากเดิมที่เป็นเพียงชุมชนนักปฏิบัติธรรมที่เคร่งครัด ได้เพิ่มอีก บทบาทหนึ่งคือการเป็นหน่วยผลิตทางเศรษฐกิจ ปัจจุบันยังคงมีบุคลากร

ทั้งจากหน่วยงานรัฐ วิชาหกิจ และผู้นำชุมชนแวะเวียนเข้ามาดูงานและฝึกอบรม การได้ต้อนรับรัฐมนตรีในบางรัฐบาลรวมทั้งข้าราชการระดับสูงที่มาชมการผลิตสินค้าในฐานงาน เป็นสิ่งที่ชาวอโศกกล่าวถึงด้วยความภาคภูมิใจ แสดงให้เห็นว่าแม้นักบวชชาวอโศกจะไม่ได้รับการยอมรับจากคณะสงฆ์ไทย แต่ขบวนการอโศกก็สามารถผลานตัวเองเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นไทย/รัฐไทยผ่านกิจกรรมทางเศรษฐกิจ

ประการที่สอง ปัจจุบันบทบาทอโศกในฐานะเป็นชุมชนตัวอย่างให้แก่ผู้ที่ประสบกับวิกฤติเศรษฐกิจ ไม่เข้มข้นเหมือนในอดีต และยังพบว่ามิวิชาหกิจในเครือข่ายชุมชนอโศกบางแห่งที่หมิ่นเหม่จะล่มสลาย ผู้คนในชุมชนทยอยออกไปสร้างครอบครัว บ้างออกไปทำมาหากิน ออกไปแสวงหาโอกาสใหม่ ๆ ให้กับชีวิตอยู่นอกชุมชน อย่างไรก็ตามขบวนการอโศกยังสามารถนำอุดมการณ์ใหม่ ๆ ที่ไหลเวียนในสังคมไทยมาสร้างสรรค์เป็นทางเลือกให้แก่ผู้คนในสังคม กระแสรักสุขภาพเอื้อให้อโศกสามารถนำเรื่องที่ดีสู่สามัญอย่าง การกิน-อยู่-ใช้ชีวิต เช่น การกินมังสวิวัติและแพทย์วิถีธรรมมุ่งเน้นให้ดูแลรักษาสุขภาพด้วยตัวเองจากสมุนไพร น้ำปัสสาวะ และทรัพยากรที่หาได้ง่ายในชีวิตประจำวัน หรือการทำเกษตรไร้อาหารพิษผ่านการไม่ใช้สารเคมีฆ่าพืชและสัตว์ได้มีส่วนช่วยให้ชาวอโศกปรับตัวจากการผลิตเพื่อบริโภคภายในชุมชนไปสู่การผลิตเพื่อขายในระบบอุตสาหกรรม ขณะที่การผลิตพืชด้วยการใช้สารเคมีได้ส่งผลร้ายต่อผู้บริโภค ทั้งยังสวนทางกับการรักษาสิ่งแวดล้อมอย่างเคร่งครัดและการไม่เบียดเบียนของชาวอโศกเช่นกัน วิถีปฏิบัติเหล่านี้ดำเนินอยู่ภายใต้ศีลธรรมเศรษฐกิจบุญนิยมที่พุ่งเป้าที่การปรับเปลี่ยน “คน” มากกว่ามุ่งแก้ปัญหาเชิง “โครงสร้าง” ที่ยังคงทวีความเหลื่อมล้ำ ด้วยการส่งเสริมให้ผู้คนลดความโลภ บริโภคอย่างจำกัด และพึ่งพาตัวเอง

ดังนั้น วิชาหกิจบุญนิยมจึงเป็นทั้งสัญลักษณ์ของการวิพากษ์แต่เวลาเดียวกันก็อ้างอิงอาหารของทุนนิยมสมัยใหม่โดยมีเป้าหมายเพื่อ

ขับเคลื่อนขบวนการ เห็นได้ว่าชาวอโศกสามารถยืนยันการเป็นขบวนการทางศาสนาของตัวเอง กระทั่งได้รับการยอมรับจากคนส่วนหนึ่งที่เปื้อนหายไปกับกระแสพุทธพาณิชย์และปัญหาที่เกิดขึ้นกับสถาบันสงฆ์กระแสหลัก ผู้คนบางส่วนในสังคมได้ตระหนักว่าอโศกสามารถเป็นศาสนาทางเลือกหนึ่งให้กับการใช้ชีวิตได้ รวมทั้งไม่รู้สึกรว่าเป็นปฏิบัติหรือต่อต้านในวิถีปฏิบัติอย่างที่มีต่อบางกลุ่มศาสนาและความเชื่อในสังคมไทย อย่างไรก็ตามจากข้อค้นพบภาคสนามที่หยิบยกมาเป็นการยากที่จะตีขลุมว่าการดำเนินวิสาหกิจชุมชนในแนวทางของชาวอโศกจะเป็นตัวแบบให้แก่ชุมชนแห่งอื่น ๆ ได้อย่างสำเร็จรูปที่สำคัญอาจทำให้ละเลยบริบทและเงื่อนไขเฉพาะของแต่ละชุมชนต่างต้องเผชิญ รวมทั้งปิดกั้นโอกาสที่ผู้คนจะหาทางเลือกในการดำรงชีพที่ขับเคลื่อนด้วยจินตนาการ ความหวัง และการให้นิยามชีวิตของพวกเขาเอง

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- กนกศักดิ์ แก้วเทพ. (2544). ชุมชนศิระชะโศก จังหวัดศรีสะเกษ. ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (บรรณาธิการ), *สวัสดิการโดยภาคชุมชน: กลุ่มผลิตภัณฑ์* (น. 191-237). กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กนกศักดิ์ แก้วเทพ. (2549). จาก “ธัมมิกสังคมนิยม” สู่ “พุทธยูโทเปีย”: บททดลองเสนอ. ใน พิทยา ว่องกุล (บรรณาธิการ), *พุทธทาส-พุทธธรรม* (น. 155-178). กรุงเทพฯ: สายธาร.
- กนกศักดิ์ แก้วเทพ. (2550ก). พุทธยูโทเปีย: กรณีชุมชนศิระชะโศก. ใน ขวัญชีวัน บัวแดง และ อภิญญา เฟื่องสกุล (บรรณาธิการ), *ข้ามขอบฟ้า 60 ปี ชีเกฮารุ ทานาเบ* (น. 175-214). กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- กนกศักดิ์ แก้วเทพ. (2550ข). เศรษฐศาสตร์ “บุญนิยม”. ใน กนกศักดิ์ แก้วเทพ (บรรณาธิการ), *เศรษฐศาสตร์ธรรมิกราชา*. กรุงเทพฯ: คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กนกศักดิ์ แก้วเทพ. (2551). เศรษฐศาสตร์แห่งการให้. *รัฐศาสตร์สาร*, 29(2), 116-132.
- กองส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน กรมส่งเสริมการเกษตร. (2560). *ผลการจดทะเบียนวิสาหกิจชุมชน*. สืบค้นจาก <http://www.sceb.doae.go.th/Documents/STC/311260.pdf>
- คณะทำงานปกาสณียกรรม. (2532). *ประมวลเอกสาร กรณีสันติโศก*. กรุงเทพฯ: คณะทำงานปกาสณียกรรม. คริส เบเคอร์ และ ผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2542). *เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ* (พิมพ์ครั้งที่ 2, แก้ไขและเพิ่มเติม). กรุงเทพฯ: ตรัสวิน (ซิลค์เวอร์มบุคส์).
- จามะรี เชียงทอง. (2560). *สังคมชนบทในโลกสมัยใหม่*. เชียงใหม่: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2544). *แนวคิดเศรษฐกิจชุมชน: ข้อเสนอทางทฤษฎีในบริบทต่างสังคม* (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพฯ: วิถีทรรศน์.
- ชลิตา บัณฑุงค์. (มกราคม-มิถุนายน 2557). ชุมชนชายฝั่งอ่าวพังงากับชีวิตทางเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลง. *วารสารสังคมวิทยา มานุษยวิทยา*, 33(1), 45-80.
- ชลิตา บัณฑุงค์ และ อนุสรณ์ อุณโณ. (2556). การเมืองเรื่อง “เศรษฐกิจชุมชน/เศรษฐกิจพอเพียง” ใน จังหวัดชายแดนภาคใต้. ใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (บรรณาธิการ), *ด้วยรัก เล่ม 7: แนวคิดทางสังคม และการเมือง* (น. 143-184). กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์.
- ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ และ พัทธยา ว่องกุล (บรรณาธิการ). (2545). *วิสาหกิจชุมชน: กลไกเศรษฐกิจฐานราก*. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ทรงศักดิ์ ศรีบุญจิตต์ และคณะ. (2544). *การปรับปรุงโครงสร้างอุตสาหกรรมหัตถกรรมพื้นบ้านในภาคเหนือตอนบน* (รายงานการวิจัย). กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ธนาคารโลก. (2543). *ยุทธศาสตร์เพื่อฟื้นฟูการพัฒนาชนบทของประเทศไทยหลังวิกฤตเศรษฐกิจ* (อำไพ หร คุณารักษ์, บรรณาธิการแปลและเรียบเรียง). กรุงเทพฯ: ส่วนการพัฒนาชนบทและทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงและแปซิฟิก.
- นลินี ต้นธวนิตย์ และ จันทนา สุระพินิจ. (2538). *การสังเคราะห์องค์ความรู้เรื่ององค์กรชาวบ้าน* (รายงานการวิจัย). ขอนแก่น: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- เนตรดาว เถาถวิล. (กรกฎาคม-ธันวาคม 2554). “เฮ็ดอยู่ แต่ป่พอกิน”: คำถามว่าด้วยการพึ่งตนเองของชาวนา เกษตรอินทรีย์ในยุคโลกาภิวัตน์และการพัฒนา. *วารสารสังคมวิทยา มานุษยวิทยา*, 30(2), 81-109.
- บัณฑิต ศิริวัชโสภณ. (2559). “บุญนิยม”: จริยธรรมทางเศรษฐกิจกับการขับเคลื่อนทางสังคมของชาวอโคก (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต).

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา, สาขา
วิชามานุษยวิทยา.

บัณฑิต ศิริวัชชีโสภณ. (กรกฎาคม-ธันวาคม 2559). “ตลาดอารียะ”: สนามปฏิบัติ
ธรรมและการขับเคลื่อนทางสังคมของชาวอโศก. *วารสารสังคมวิทยา
มานุษยวิทยา*, 35(2), 95-121.

ปรีตดา เฉลิมเผ่า กอนันตกุล. (2548). ทบทวนภูมิปัญญา ทำทายควมรู้. ใน
ดาริน อินทร์เหมือน (บรรณาธิการ), *ภูมิปัญญาไทย-ภูมิปัญญาเทศ*
(น. 1-46). กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

ประเวศ วะสี. (2542). *เศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม แนวทางพลิกฟื้น
เศรษฐกิจสังคม* (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพฯ: หมอชาวบ้าน.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2531). *ปาฐกถาธรรมเรื่อง เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ*.
กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง.

พอพันธ์ อูยานนท์. (2546). *เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคกลาง*. กรุงเทพฯ: สถาบัน
วิถีทรรศน์.

พัฒนา กิติอาษา. (2546). *ท้องถิ่นนิยม*. กรุงเทพฯ: กองทุนอินทร์-สมเพื่อการวิจัย
ทางมานุษยวิทยา.

ไม่ปรากฏผู้แต่ง, (ม.ป.ป.). 12 ปี พลังบุญ. กรุงเทพฯ: บริษัท ฟ้าอภัย จำกัด.

ยุคติ มุกดาวิจิตร. (2548). *อ่าน “วัฒนธรรมชุมชน”: วาทศิลป์และการเมืองของ
ชาติพันธุ์นิพนธ์แนววัฒนธรรมชุมชน*. กรุงเทพฯ: ฟ้าเดียวกัน.

ยงยุทธ ชูแว่น. (2560). หุบเขากลางม่านฝน: วิถีเศรษฐกิจชุมชนเชิงบูรณาการ อำเภอก
งหรา จังหวัดพัทลุง (ทศวรรษ 2520). ใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ
กิตติ ต้นไทย (บรรณาธิการ), *วัฒนธรรมและเศรษฐกิจชุมชนภาคใต้*
(น. 133-201). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์ จำกัด.

รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์. (2542). *วิกฤติการณ์การเงินและเศรษฐกิจการเงินไทย* (พิมพ์
ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: คบ ไฟ.

รัตนา โตสกุล และคณะ. (2548). *เดินที่ละก้าว กินข้าวทีละคำ: ภูมิปัญญาในการ
จัดการความรู้ของชุมชน* (รายงานการวิจัย). ขอนแก่น: สำนักงาน
กองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ.

- วัชรระ งามจิตจรเจริญ. (2554). *แนวคิดในการนำเศรษฐกิจเชิงพุทธศาสนาสู่การปฏิบัติ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมพร เทพสิทธิ์ธา. (2541). *วิกฤตความจนในสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย.
- สามชาย ศรีสันต์. (ตุลาคม-ธันวาคม 2552). ภาคปฏิบัติของวาทกรรมการพัฒนาในงานพัฒนาชนบทไทย. *วารสารฟ้าเดียวกัน*, 7(4), 182-208.
- สุดแดน วิสุทธิลักษณ์ และคณะ. (2556). *การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ (Creative tourism)*. กรุงเทพฯ: องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน).
- สุพัตรา รักการศิลป์. (2558). บทบาทของผู้นำที่มีต่อกระบวนการจัดการความรู้วิสาหกิจชุมชน ที่ประสบ ความสำเร็จภายใต้โครงการ สินค้าประเภทหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ระดับ 5 ดาว จังหวัดบุรีรัมย์. ใน สุธิยา รักการศิลป์ (บรรณาธิการ), *เศรษฐกิจและวัฒนธรรมชุมชนอีสานใต้* (น. 129-146). กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์.
- เสรี พงศ์พิศ. (2548). *วิถีคิด วิถีทำ: แผนชีวิตเศรษฐกิจชุมชน*. กรุงเทพฯ: ภูมิปัญญาไทย.
- อภิชัย พันธเสน. (2547). *พุทธเศรษฐศาสตร์: วิวัฒนาการ ทฤษฎี และการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์สาขาต่าง ๆ*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.
- อภิชัย พันธเสน และคณะ. (2549). *สังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง (รายงานการวิจัย)*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

ภาษาอังกฤษ

- Bowie, K. A. (1992, November). Unraveling the Myth of the Subsistence Economy: Textile Production in Nineteenth-Century Northern Thailand. *The Journal of Asian Studies*, 51(4), 797–823.

- Cohen, A. P. (1985). *The Symbolic Construction of Community*. London: Ellis Horwood Ltd. and Tavistock Publications Ltd.
- Huang, J. C. (2003). Sacred or Profane? The Compassion Relief Movement's Transnationalism in Taiwan, Japan, Malaysia, and the United States. *European Journal of East Asian Studies*, 2(2), 217-241.
- Jackson, P. A. (1999, November). Royal Spirits, Chinese Gods, and Magic Monks: Thailand's Boom-time Religions of Prosperity. *South East Asia Research*, 7(3), 245-320.
- Kaewthep, K. (2007, August). A Radical Conservative Buddhist Utopia: The Asoke People. *Society and Economy*, 29(2), 223-233.
- Keyes, C. F. (1994). Introduction: Contested Visions of Community in East and Southeast Asia. In C. F. Keyes, L. Kendall, and H. Hardacre (Eds.), *Asian Visions of Authority: Religion and the Modern States of East and Southeast Asia* (pp. 1-18). Honolulu: University of Hawaii Press.
- Mills, M. B. (2008). *Thai Women in the Global Labor Force: Consuming Desires, Contested Selves*. New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press.
- Peredo, A. M. & Chrisman, J. J. (2006, April). Toward a Theory of Community-Based Enterprise. *The Academy of Management Review*, 31(2), 309-328.
- Sresunt, S. (2011, September). The Myth of Poverty in Thai Society: the Archaeology of Meaning. *South East Asia Research*, 19(3), 421-456.
- Vandergeest, P. (2012). Deagrarianisation and Re-agrarianisation: Multiple Pathways of Change on the Sathing Phra Peninsula. In Rigg J. and Vandergeest P. (Eds.), *Revisiting Rural Places Pathways*

to Poverty and Prosperity in Southeast Asia (pp. 135–156).
Honolulu: University of Hawaii Press.

สัมภาษณ์

ทิวเมฆ นาวาบุญนิยม. ประธานชุมชนปฐมอโศก. (2 พฤษภาคม 2559). สัมภาษณ์.
เทวินทร์. เลขาณุกาการเครือข่ายกสิกรรมไร้สารพิษ. (14 กรกฎาคม 2559, 17 เมษายน
2560). สัมภาษณ์.

ปลุกขวัญ. กรรมการชุมชนปฐมอโศก. (15 มกราคม 2559). สัมภาษณ์.

เพียรพิมพ์ไพร. สุานชยะ. (27 สิงหาคม 2559). สัมภาษณ์.

สมณะตรงมั่น อุชฺจาโร. นักบวชผู้ดูแลฐานกสิกรรม. (2 สิงหาคม 2559). สัมภาษณ์.

สมณะโพธิรักษ์. ผู้นำชาวอโศก. (13 เมษายน 2559). สัมภาษณ์.

สุดสายธรรม. กรรมการศูนย์เจาะวิจัยสมุนไพรไทย. (10 มกราคม 2560). สัมภาษณ์.
หน้อย. แม่ฐานตัดเย็บ. (1 มีนาคม 2559). สัมภาษณ์.